Culture of Place Conservation & Regeneration, 2026; 1 (1): 137-162

Tabriz Islamic Art University
1999

Culture of Place Conservation & Regeneration

DOI : https://dx.doi.org/10.66224/cpcr.2026.1006

Original Paper **Open Access**

Interpretive Capacity as a Relational Construct in Historic Building Adaptive Reuse

Mehdi Salari[1*]

1. M.A. in Architecture, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran

Received: 2026/08/19 Accepted: 2026/09/24

Abstract

Adaptive reuse of historic buildings is typically evaluated through the preservation of material and authenticity, functional continuity, or the transmission of heritage values—criteria that rarely formulate an independent question: after intervention, can the building still remain an object of new encounters and future interpretation? Continuity of value or meaning does not entail the continued possibility of interpretive encounter; a building may retain its recognized authenticity and values while, through the transformation of its spatial organization, the possibility of discovering and rereading it is diminished. To address this gap, this paper proposes Interpretive Capacity as a relational, emergent quality arising from the organization of relations among architectural logic, the experience of encounter, and interpretation. Drawing on conservation theory, philosophical hermeneutics, architectural phenomenology, and critical heritage studies, the paper formulates architectural logic not as the building's fixed essence but as a relational pattern of physical and spatial organization that becomes the object of interpretive encounter. The resulting model treats interpretive distance, disclosability, and explorability as the principal mechanisms of encounter; interpretive resistance as the regulating principle governing their relation; sustained openness as a quality emerging from this regulation; and Interpretive Capacity, at a further level, as the capacity for this relational organization to persist across future encounters. This contribution complements, rather than replaces, conventional criteria and remains at the level of theoretical formulation; empirical assessment is left to independent research.

Keywords:

Interpretive Capacity, Adaptive Reuse, Architectural Logic, Interpretive Resistance, Sustained Openness, Architectural Hermeneutics

* Corresponding Author: mhsalari@gmail.com

©2026 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

Introduction

Adaptive reuse enables the continuity of a historic building's life by accommodating changes in its use, spatial organization, and fabric, thereby generating a tension between continuity and transformation: an intervention undertaken to adapt a building to new conditions can alter the relations on which its experience and comprehension depend. The problem is therefore not only the permissible degree of change but also whether the conditions for encountering the building afterward remain in place for future discovery and interpretation. The literature on conservation and adaptive reuse offers material, authenticity-based, functional, social, economic, environmental, and value-based criteria for analyzing the success of interventions, but these primarily address what has been preserved or realized, rather than the continued possibility of interpretive encounter that keeps a building open to future discovery and interpretation. Preserving material, authenticity, or cultural value does not guarantee that the architectural organization continues to afford new interpretive encounters. Recent frameworks have further expanded the analysis of adaptive reuse by modeling the factors, processes, and interdependencies associated with intervention effectiveness (Arfa, Lubelli, Quist, & Zijlstra, 2024) (Zhang, Ali, & Abidin, 2025). These approaches substantially advance the modeling of adaptive-reuse processes and factors associated with intervention effectiveness; however, they do not by themselves formulate the continued possibility of interpretive encounter as a distinct analytical problem. Taken together, this literature largely revolves around three questions: What has been preserved from the building? What function or value has been realized after intervention? And what heritage meaning or value has been sustained or transmitted? Each addresses an essential dimension of conservation, yet a further question has received less independent formulation in the literature reviewed: after intervention, can the building still remain an object of new encounters, repeated readings, and future interpretation? The gap addressed in this study is therefore not the absence of another success factor or evaluation criterion, but the absence of a distinct conceptual level for explaining the relation between architectural intervention and the continued possibility of interpretive encounter with the building. This paper proposes Interpretive Capacity to formulate this analytical level: neither an intrinsic property of the building nor a replacement for conventional conservation criteria, but a relational, emergent quality shaped by the organization of relations among architectural logic, experience, and interpretation. Its central questions are what Interpretive Capacity is, why it complements the understanding of adaptive reuse, and how its formation can be modeled relationally.

Materials and Methods

This is a theoretical-conceptual study, not grounded in empirical research, surveys, or quantitative measurement, drawing on literature across four fields, each addressing a distinct facet of the problem: conservation theory supplies the normative basis and scope; philosophical hermeneutics clarifies the relational and historical structure of understanding; architectural phenomenology addresses embodied experience and how architecture discloses itself in encounter; and critical heritage studies account for the social and historical contextuality of meaning and value. The method proceeds through critical analysis and conceptual synthesis: the problem of the continued possibility of interpretive encounter was extracted from conservation theory and heritage studies and formulated as an independent problem; related concepts were analyzed and their boundaries with the proposed construct established; and the relations among these concepts, rather than their aggregation, were analyzed, yielding a distinction among the object of encounter, the mechanisms of encounter, the regulating principle, and the emergent qualities, which were then organized into the model. The model is an analytical chain, not a claim of linear causation; its arrows indicate the order of analysis and relational dependency. Conceptual validity was pursued by delimiting the construct against authenticity, heritage value, architectural experience, interpretive openness, legibility, and adaptive capacity.

Results

The first result is the formulation of architectural logic as the object of encounter: architecture is understood not as a set of discrete elements or as fixed meaning, but as a pattern of spatial, physical, structural, functional, and semantic relations that are disclosed, concealed, or transformed in experience. An intervention's interpretive consequence is thus a function not of how many historical elements are preserved or removed, but of how these relations are transformed. The second result identifies three co-equal mechanisms of interpretive encounter: interpretive distance, the space needed between what the building offers and the observer's horizon of understanding; disclosability, the gradual emergence of architectural relations and layers in experience; and explorability, the observer's active participation in encounter and discovery. These are not independent, additive components, but mechanisms that jointly shape the relation between architecture and interpretive encounter. The third result introduces interpretive resistance as the regulating principle governing the relations among the three mechanisms—neither a fourth mechanism nor an obstacle to interpretation, but a degree of relational distinctness and coherence. Its role is asymmetric: unchecked openness can collapse interpretation into indeterminacy, while resistance that fixes a single, closed reading can foreclose new readings. Interpretive Capacity results neither from maximizing openness nor from fixing a single meaning, but from this dynamic regulation—which is also why it cannot be defined independently of the mode of encounter and interpretive context, nor reduced to the algebraic sum of its components. The fourth result is the formulation of sustained openness as an emergent quality of the system's balanced operation. Building on Eco's distinction between the openness of the work and unbounded interpretive relativism (Eco, 1989), it describes a condition in which new readings remain possible without the architecture's coherence being lost—a condition that is not identical to Interpretive Capacity, which concerns the capacity for this possibility to persist across successive encounters and future horizons. The model's final result defines Interpretive Capacity itself as a relational, emergent, and temporally extended quality. It results from no single component in isolation and is not reducible to their algebraic sum, but depends on the organization of relations among them—specifically, the capacity for this relational organization to persist across future encounters, rather than the outcome of a single experience or the preservation of one fixed meaning.

Discussion

The four theoretical traditions employed should not be regarded as a single, integrated theory: conservation theory supplies legitimacy and scope; hermeneutics clarifies the relational structure of understanding; architectural phenomenology explains the conditions of experience and disclosure; and critical heritage studies account for the social and historical contextuality of meaning. The contribution lies in organizing these traditions around a shared problem, rather than merging them into one overarching theory. At the same time, the scope of these results remains limited: the model offers a theoretical framework for understanding Interpretive Capacity, without reducing it to a single quantity, index, or criterion independent of cultural and historical context, and without undertaking an empirical assessment. Its contribution ends at the level of theoretical explanation; a framework for empirical assessment requires an independent study.

Conclusion

Conventional criteria for adaptive reuse, notwithstanding their fundamental importance, do not on their own account for the conditions under which interpretive encounter with a building persists. This paper's response was to propose Interpretive Capacity—with architectural logic as the ground of encounter, the three mechanisms, interpretive resistance, and sustained openness organized relationally—as a complementary, rather than replacement, level for analyzing the consequences of interventions. It is irreducible to a single property, a degree of openness, one observer's experience, or the sum of several

indicators. The paper's principal contribution is a shift in focus from preserving a state or meaning to preserving the conditions for future encounters: how does an intervention reorganize architectural relations such that future encounter, discovery, and rereading are preserved, constrained, or transformed? The study's fundamental limitation marks the boundary of its future development: the model remains a theoretical construct, and its validity for actual buildings, differing contexts, and different evaluators requires empirical investigation. The paper makes no claim to a definitive assessment or empirical validation of Interpretive Capacity; its achievement is the conceptual consolidation of the construct and the formulation of its relational logic, with its translation into a framework for analysis and inference left as an independent, subsequent stage.

فرهنگ حفاظت و بازآفرینی مکان، ۱۴۰۵؛ ۱ (۱) :۱۶۲-۱۳۷

فرهنگ حفاظت و بازآفرینی مکان

DOI : https://dx.doi.org/10.66224/cpcr.2026.1006

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

ظرفیت تفسیری به‌مثابه یک سازه رابطه‌ای در بازکاربری تطبیقی بناهای تاریخی

مهدی سالاری[۱]*

۱. کارشناس ارشد مهندسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

دریافت: ۱۴۰۵/۵/۲۸ پذیرش: ۱۴۰۵/۷/۲

چکیده

بازکاربری تطبیقی بناهای تاریخی معمولاً بر پایهٔ حفظ ماده و اصالت، تداوم عملکردی یا انتقال ارزش‌های میراثی ارزیابی می‌شود. این معیارها اما کمتر پرسشی مستقل را صورت‌بندی کرده‌اند: پس از مداخله، آیا بنا همچنان می‌تواند موضوع مواجهه‌های تازه و تفسیرهای آینده باشد؟ استمرار ارزش یا معنا لزوماً به معنای استمرار شرایط مواجهه با آن‌ها نیست؛ بنایی می‌تواند اصالت و ارزش‌های شناخته‌شده‌اش را حفظ کند و درعین‌حال، به‌واسطهٔ دگرگونی سازمان فضایی، امکان کشف و بازخوانی آن محدود شده باشد. این مقاله، برای پاسخ به این شکاف، مفهوم «ظرفیت تفسیری» را به‌عنوان کیفیتی رابطه‌ای و برآمده پیشنهاد می‌کند که از سازمان‌یافتگی روابط میان منطق معماری، تجربهٔ مواجهه و فرایند تفسیر پدید می‌آید. باتکیه‌بر نظریهٔ حفاظت، هرمنوتیک فلسفی، پدیدارشناسی معماری و مطالعات انتقادی میراث، مقاله نخست «منطق معماری» را نه ذات یا معنای ثابت بنا، بلکه الگویی رابطه‌ای از سازمان کالبدی و فضایی صورت‌بندی می‌کند که موضوع مواجههٔ تفسیری قرار می‌گیرد. سپس مدلی رابطه‌ای ارائه می‌شود که در آن فاصله تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف سازوکارهای اصلی مواجهه‌اند؛ مقاومت تفسیری اصل تنظیم‌کنندهٔ نسبت میان آن‌هاست؛ گشودگی پایدار کیفیتی برآمده از این تنظیم است؛ و ظرفیت تفسیری، در سطحی فراتر، توان استمرار این سازمان‌یافتگی در مواجهه‌های آینده است. این ساختار در سه سطح متمایز صورت‌بندی می‌شود: بستر مواجهه (منطق معماری)، سازوکارهای مواجهه (فاصله تفسیری، قابلیت آشکارشدگی، قابلیت اکتشاف) و سطح تنظیم و برآمد (مقاومت تفسیری، گشودگی پایدار، ظرفیت تفسیری). سهم مقاله جایگزینی معیارهای متعارف حفاظت نیست، بلکه افزودن سطحی تحلیلی و مکمل است که پیامدهای مداخلات معماری را از منظر استمرار امکان مواجههٔ تفسیری نیز فهم‌پذیر می‌سازد. مقاله در سطح صورت‌بندی نظری متوقف می‌شود؛ توسعهٔ چارچوبی برای ارزیابی تجربی ظرفیت تفسیری موضوع پژوهشی مستقل است.

واژگان کلیدی

ظرفیت تفسیری، بازکاربری تطبیقی، منطق معماری، مقاومت تفسیری، گشودگی پایدار، هرمنوتیک معماری

* مسئول مکاتبات: mhsalari@gmail.com

©2026 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

۱. مقدمه

بازکاربری تطبیقی یکی از مهم‌ترین شیوه‌های معاصر مواجهه با بناهای تاریخی است؛ رویکردی که تداوم حیات بنا را از طریق پذیرش دگرگونی در کاربری، سازمان فضایی و کالبد آن ممکن می‌سازد. همین دگرگونی اما تنشی بنیادی میان «تداوم» و «تغییر» پدید می‌آورد: بنا برای ادامهٔ حیات در شرایط معاصر ناگزیر از تغییر است، اما تغییر می‌تواند همان ویژگی‌هایی را که تداوم ارزش و معنای بنا بر آن‌ها استوار است، تضعیف کند (Lanz & Pendlebury, 2022) (Plevoets & Van Cleempoel, 2019). ازاین‌رو، مسئلهٔ بازکاربری تطبیقی صرفاً تعیین میزان تغییرپذیری مجاز نیست، بلکه تعیین این است که چه نوع تغییری می‌تواند رابطهٔ معنادار با بنا را در شرایط جدید حفظ کند.

ادبیات بازکاربری تطبیقی در دهه‌های اخیر مجموعهٔ متنوعی از معیارها و رویکردها برای پاسخ به این پرسش پرورانده است. بخشی از این ادبیات بر حفظ ماده‌تاریخی، اصالت و تمامیت اثر تأکید دارد و ماده را حامل شواهد تاریخی و ارزش فرهنگی می‌شمارد (Australia ICOMOS, 2013) (Jokilehto, 1999). رویکردهایی دیگر توجه را از عناصر منفرد به سازمان فضایی، ساختار کالبدی و روابطی معطوف می‌کنند که کلیت معماری را می‌سازند (Moneo, 2004) (Rossi, 1982) (Norberg-Schulz, 1980). در کنار این‌ها، چارچوب‌های کارکردی و ارزش‌محور موفقیت بازکاربری را در تداوم کاربری، پایداری اقتصادی، پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی و حفظ ارزش‌های شناخته‌شدهٔ میراثی می‌جویند و طیفی از ابعاد کالبدی، اجتماعی–فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اصالتی، حقوقی و مدیریتی را دربر می‌گیرند ((Bullen & Love, 2011) (Avrami, Mason, & de la Torre, 2019) (Douglas, 2006)) (Vafaie, Remøy, & Gruis, 2023). این تکثر نشان می‌دهد که پیامدهای بازکاربری را نمی‌توان به یک معیار واحد فروکاست.

چارچوب‌های اخیر تحلیل بازکاربری تطبیقی را با مدل‌سازی عوامل، فرایندها و وابستگی‌های متقابل مؤثر بر اثربخشی مداخله، دامنه این تحلیل را گسترش داده‌اند (Arfa, Lubelli, Quist, & Zijlstra, 2024) (Zhang, Ali, & Abidin, 2025). این رویکردها مدل‌سازی فرایندها و عوامل مرتبط با اثربخشی مداخله را به طور قابل‌توجهی پیش می‌برند؛ اما به‌خودی‌خود، استمرار امکان مواجهه تفسیری را به‌عنوان یک مسئلهٔ تحلیلی مستقل صورت‌بندی نمی‌کنند.

بااین‌همه رویکردهای یادشده عمدتاً حول سه پرسش می‌گردند: چه چیزی از بنا حفظ شده؟ چه عملکرد یا ارزشی پس از مداخله تحقق‌یافته؟ و چه معنا یا ارزش میراثی تداوم‌یافته یا منتقل شده است؟ هر یک از این پرسش‌ها بخشی ضروری از مسئلهٔ حفاظت را پوشش می‌دهد، اما در ادبیات بررسی‌شده پرسش دیگری کمتر به‌صورت مستقل صورت‌بندی شده است: پس از مداخله، آیا بنا همچنان می‌تواند موضوع مواجهه‌های تازه، خوانش‌های مکرر و تفسیرهای آینده باشد؟

شکافی که این پژوهش به آن می‌پردازد، بنابراین، نبودِ یک عامل موفقیت یا معیار ارزیابی دیگر نیست، بلکه نبودِ یک سطح مفهومیِ مستقل برای تبیین رابطهٔ میان مداخلهٔ معماری و استمرار امکان مواجههٔ تفسیری با بناست.

اهمیت این پرسش در آن است که استمرار ارزش یا معنا لزوماً به معنای استمرار شرایط مواجهه با آن ارزش یا معنا نیست. مادهٔ تاریخی می‌تواند تا حد زیادی حفظ شود، ارزش‌های فرهنگی بنا مستند و منتقل شوند و کاربری جدید نیز از نظر عملکردی موفق باشد، درحالی‌که سازمان فضایی یا کیفیت رابطه‌ای بنا چنان دگرگون شده باشد که کشف، خوانش و بازفهمی آن برای مخاطبان آینده دشوارتر شود. در چنین وضعیتی، مداخله بر اساس معیارهای متعارف ممکن است موفق تلقی شود، هرچند بخشی از پیامدهایش در سطح رابطهٔ میان بنا، تجربه و تفسیر باقی می‌ماند و در چارچوب‌های موجود به طور مستقل صورت‌بندی نمی‌شود.

این مسئله ریشه در تحولات نظری اخیر حفاظت و مطالعات میراث نیز دارد. گذار از نگاه شیءمحور به رویکردهای

ارزش‌محور و سپس به فهم میراث به‌مثابه فرایندی رابطه‌ای و تاریخی، نشان داده که میراث را نمی‌توان صرفاً در بقای ماده یا تثبیت یک معنای واحد خلاصه کرد (Avrami, Mason, & de la Torre, 2019) (Harrison, 2013) (Smith, 2006). اگر رابطه با گذشته در فرایند مواجهه، بازخوانی و بازتفسیر استمرار می‌یابد، مسئلهٔ حفاظت تنها حفظ «آنچه هست» نیست، بلکه حفظ شرایطی است که استمرار این رابطه را در آینده ممکن می‌سازند. بااین‌همه، در ادبیات بررسی‌شده، این جابه‌جایی نظری هنوز کمتر به صورت‌بندی مستقلی از شرایط معماری و فضاییِ استمرار مواجهه تفسیری رسیده است.

شکاف موردنظر این پژوهش، بنابراین، نه فقدان مطلق چنین بحث‌هایی در ادبیات و نه فقدان یک شاخص تازه در کنار شاخص‌های موجود، بلکه فقدان یک سطح مفهومی مستقل در چارچوب ادبیات بررسی‌شده برای توضیح رابطهٔ میان مداخلهٔ معماری و استمرار امکان مواجههٔ تفسیری با بناست. در این سطح، موضوع پژوهش نه ارزش فرهنگی است، نه اصالت، نه تجربهٔ یک مخاطب خاص و نه یک روایت تاریخی معین؛ بلکه شرایطی است که به بنا اجازه می‌دهند در گذر زمان همچنان موضوع مواجهه و تفسیر بماند. این تمایز اهمیت دارد چون «امکان تفسیر» با «وجود تفسیر» یکی نیست و حفظ یک معنای مشخص با حفظ امکان شکل‌گیری معانی تازه تفاوت دارد.

بر این پایه، پژوهش حاضر مفهوم ظرفیت تفسیری را پیشنهاد می‌کند. ظرفیت تفسیری نه ویژگی‌ای ذاتی و ثابت در بناست، نه ارزشی تازه در کنار ارزش‌های شناخته‌شدهٔ میراث و نه جایگزینی برای معیارهای متعارف حفاظت؛ کیفیتی است رابطه‌ای و برآمده که از سازمان‌یافتگی روابط میان منطق معماری، تجربهٔ مواجهه و فرایند تفسیر پدید می‌آید. مسئلهٔ آن تعیین یک معنای صحیح یا حفظ یک خوانش تثبیت‌شده نیست، بلکه این پرسش است که آیا سازمان معماری، پس از مداخله، همچنان زمینه‌ساز مواجهه‌های معنادار و خوانش‌های تازه می‌ماند؟

پرسش اصلی پژوهش از همین تمایز برمی‌خیزد: ظرفیت تفسیری چیست؟ چرا می‌توان آن را سطحی تحلیلی و مکمل در فهم پیامدهای بازکاربری تطبیقی دانست و چگونه می‌توان شرایط شکل‌گیری آن را در قالب یک مدل رابطه‌ای صورت‌بندی کرد؟

برای پاسخ به این پرسش، مقاله ظرفیت تفسیری را حاصل عملکرد مستقل چند ویژگی منفرد نمی‌داند؛ استدلال آن بر این فرض استوار است که تداوم امکان مواجهه تفسیری، سازمان‌یافتگی مجموعه‌ای از روابط را می‌طلبد. در این نظام، منطق معماری موضوع مواجهه است؛ فاصله تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف، سازوکارهای اصلی شکل‌گیری این مواجهه‌اند؛ مقاومت تفسیری، به‌عنوان اصل تنظیم‌کننده، نسبت میان این سازوکارها را در تعادلی پویا نگه می‌دارد؛ و گشودگی پایدار، کیفیتی برآمده از همین تنظیم، استمرار خوانش‌های تازه را بی‌آنکه انسجام معماری فروبپاشد ممکن می‌سازد. ظرفیت تفسیری، در نهایت، نه یکی از این اجزا، بلکه کیفیتِ برآمده از سازمان‌یافتگی کل این نظام است.

در این صورت‌بندی، «مقاومت تفسیری» جایگاهی متفاوت از سایر مفاهیم دارد: نه مقاومت بنا در برابر تفسیر، بلکه درجه‌ای از تشخص و انسجام رابطه‌ای که نمی‌گذارد گشودگی تفسیری به بی تعیینی کامل بدل شود. ظرفیت تفسیری، بنابراین، نه از بیشینه‌کردن گشودگی حاصل می‌شود و نه از تثبیت یک معنای واحد، بلکه از تعادلی پویا میان گشودگی و مقاومت. این تمایز برای پرهیز از فروکاستن ظرفیت تفسیری به مفاهیمی چون «اثر باز» (Eco, 1989)، تکثر خوانش‌ها یا تجربهٔ صرفاً شخصی مخاطب، ضروری است.

بر این مبنا، مقاله سه سهم نظری به‌هم‌پیوسته دارد: نخست، ظرفیت تفسیری را سازه‌ای رابطه‌ای برای صورت‌بندی شرایط استمرار مواجهه تفسیری با بناهای تاریخی تعریف می‌کند؛ دوم، با تمایز میان موضوع مواجهه، سازوکارهای مواجهه و اصل تنظیم‌کننده، معماری درونی این سازه را در قالب یک مدل رابطه‌ای توضیح می‌دهد؛ سوم، نشان می‌دهد که ظرفیت تفسیری

کیفیتی برآمده است که به هیچ‌یک از مؤلفه‌های منفرد – حتی گشودگی پایدار– فروکاستنی نیست و تنها از الگوی روابط میان آن‌ها قابل‌فهم می‌شود.

مقاله ادعای جایگزینی معیارهای موجود حفاظت را ندارد. ظرفیت تفسیری در اینجا سطحی مکمل است که به بخشی از پیامدهای مداخلات بازکاربری می‌پردازد که معیارهای متمرکز بر ماده، اصالت، عملکرد یا ارزش به‌تنهایی آشکارش نمی‌کنند. مقاله همچنین در پی ارائهٔ شاخصی کمی یا نظام امتیازدهی نیست و دربارهٔ نحوهٔ ارزیابی تجربی ظرفیت تفسیری ادعایی ندارد؛ تمرکز آن محدود است به صورت‌بندی نظری سازه و تبیین معماری رابطه‌ای آن.

مقاله در همین مسیر استدلالی سامان‌یافته است. نخست، مبنای هنجاری طرحِ استمرار امکان مواجهه تفسیری به‌عنوان مسئله‌ای مشروع در نظریهٔ حفاظت تبیین می‌شود. سپس جایگاه ظرفیت تفسیری در نسبت با نظریهٔ حفاظت، هرمنوتیک فلسفی، پدیدارشناسی معماری و مطالعات انتقادی میراث روشن و مرزهای مفهومی آن با سازه‌های نزدیک تعیین می‌گردد. در ادامه، «منطق معماری» به‌عنوان موضوع مواجهه صورت‌بندی و نشان داده می‌شود که چرا این مفهوم به ماده، مجموع عناصر بنا یا معنای تثبیت‌شدهٔ آن فروکاستنی نیست. سپس مدل رابطه‌ای ظرفیت تفسیری، از طریق استخراج سازوکارهای مواجهه، صورت‌بندی مقاومت تفسیری و تبیین گشودگی پایدار، ساخته می‌شود. مقاله در پایان، با جمع‌بندی منطق مدل، ظرفیت تفسیری را کیفیتی رابطه‌ای و برآمده تثبیت و حدود ادعای نظری خود را مشخص می‌کند.

۲. مبنای هنجاری: چرا استمرار امکان مواجهه تفسیری موضوع حفاظت است؟

هر نظریهٔ حفاظت ناگزیر از پرسشی مقدماتی آغاز می‌شود: چه چیزی باید حفظ شود؟ پاسخ به این پرسش در تاریخ نظریهٔ حفاظت ثابت نمانده است. در رویکردهای اولیه و شیءمحور، توجه اصلی بر ماده‌تاریخی، ساختار و اصالت کالبدی متمرکز بود؛ ماده به‌مثابه گواه زندهٔ گذشته تلقی می‌شد و بقایش پیوند با تاریخ را حفظ می‌کرد (Jokilehto, 1999) (Riegl, 1982) . در این چارچوب، استمرار ماده، نقشی بنیادی در استمرار هویت و ارزش تاریخی بنا داشت.

تحول نظریهٔ حفاظت اما به‌تدریج نشان داد که ارزش یک اثر تاریخی را نمی‌توان صرفاً در ماده‌اش جست‌وجو کرد. تحلیل ریگل از تکثر ارزش‌ها نشان داد که ارزش حفاظتی در نسبت میان اثر و جامعه‌ای شکل می‌گیرد که آن را به رسمیت می‌شناسد و می‌تواند ارزش‌های تاریخی، یادمانی، استفاده‌ای و اجتماعی متفاوتی در برگیرد (Riegl, 1982). این تحول در رویکردهای ارزش‌محور بعدی ادامه یافت و اهمیت فرهنگی، اجتماعی و معنایی مکان را در کنار ویژگی‌های مادی‌اش وارد قلمرو حفاظت کرد (Australia ICOMOS, 2013) (Avrami, Mason, & de la Torre, 2019).

این جابه‌جایی از «ماده» به «ارزش» پیامد نظری مهمی دارد: موضوع حفاظت دیگر بقای فیزیکی صرف یک شیء نیست، بلکه نسبت میان اثر و ارزش‌هایی را نیز در بر می‌گیرد که بقایشان به استمرار رابطهٔ میان بنا، جامعه و گذشته وابسته است. از همین‌جا پرسشی تازه پدیدار می‌شود: اگر ارزش در رابطه تحقق می‌یابد، شرایط استمرار این رابطه چیست؟

این پرسش با بازتعریف مفهوم میراث به‌عنوان فرایند، اهمیتی بیشتر می‌یابد. در بخش مهمی از مطالعات معاصر میراث، میراث دیگر مجموعه‌ای ثابت از اشیا یا ارزش‌های ازپیش‌داده‌شده نیست، بلکه فرایندی تاریخی، اجتماعی و فرهنگی است که در آن گذشته، پیوسته بازخوانی و بازتفسیر می‌شود. اسمیت، در نقد «گفتمان مسلط میراث»، نشان می‌دهد که ارزش‌های میراثی ویژگی‌های ذاتی و تغییرناپذیر اشیا نیستند، بلکه در فرایندهای اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرند و بازتعریف می‌شوند (Smith, 2006). هریسون نیز با مفهوم میراث به‌مثابه رابطه، بر استمرار گفت‌وگوی جوامع با گذشته و بازفهمی آن در افق‌های متغیر تاریخی تأکید دارد (Harrison, 2013). و لاونتال نشان می‌دهد که گذشته هرگز مستقیم و مستقل از اکنون در دسترس نیست، بلکه همواره از منظر زمان حال فهمیده و بازسازی می‌شود (Lowenthal, 1985).

اگر میراث فرایندی از رابطه، بازخوانی و بازتفسیر باشد، حفاظت نیز نمی‌تواند به حفظ یک وضعیت موجود محدود بماند؛ یکی از مسائل آن حفظ امکان استمرار رابطه با گذشته خواهد بود. موضوع حفاظت از «آنچه هست» به «آنچه امکان می‌دهد» گسترش می‌یابد؛ نه‌فقط آنچه باید باقی بماند، بلکه شرایطی که رابطه با آن را در آینده نیز زنده نگه می‌دارند. این نتیجه هنوز به معنای آن نیست که هر امکان تفسیری باید به هدف حفاظت بدل شود؛ تنها یک گام هنجاری برداشته شده: اگر رابطه با گذشته بخشی از فرایند میراث است، شرایط استمرار این رابطه نیز می‌تواند موضوع مشروع پرسش حفاظتی باشد.

پذیرش میراث به‌مثابه رابطه، پرسش دیگری را ناگزیر می‌سازد: چه چیزی امکان استمرار این رابطه را حفظ می‌کند؟ وجود رابطه و شرایط امکان آن یکی نیستند. می‌توان پذیرفت معنا در تعامل میان بنا، جامعه و مخاطب شکل می‌گیرد و همچنان پرسید چه شرایطی این تعامل را در طول زمان حفظ یا محدود می‌کنند.

هرمنوتیک فلسفی این تمایز را در سطح ساختار فهم روشن‌تر می‌کند. در اندیشهٔ گادامر، فهم، انتقال منفعل معنایی ثابت از اثر به مفسر نیست، بلکه رویدادی است که در مواجههٔ افق تاریخی اثر و مفسر شکل می‌گیرد (Gadamer, 2004). فاصلهٔ زمانی در این چارچوب اهمیتی ویژه دارد: فاصلهٔ تاریخی صرفاً مانعی میان مفسر و اثر نیست، بلکه می‌تواند شرط امکان ظهور معانی تازه باشد. فهم، از این منظر، فضایی میان گذشته و اکنون می‌طلبد که در آن مواجهه و پرسش شکل می‌گیرند.

اهمیت این استدلال برای مسئلهٔ حاضر در یک نکتهٔ محدود اما بنیادی است: مواجههٔ تفسیری مشروط به شرایط امکان است. اگر مداخلهٔ معماری بتواند این شرایط را دگرگون کند، پیامدش تنها در سطح ماده یا فرم توضیح‌پذیر نیست، بلکه به سطح امکان فهم و تفسیر نیز می‌رسد. تا اینجا هنوز دربارهٔ ماهیت این شرایط یا سازوکارهای معماری آن‌ها ادعایی مطرح نشده؛ صرفاً مشروعیت طرح این پرسش تثبیت می‌شود.

ریکور نیز با تأکید بر فرایندی بودن تولید معنا، فهم را به رابطه‌ای میان اثر، مخاطب و زمینهٔ تاریخی پیوند می‌دهد (Ricoeur, 1981). نتیجهٔ مشترک این دیدگاه‌ها برای پژوهش حاضر آن است که تفسیر، رویدادی منفصل و تصادفی نیست، بلکه فرایندی است دارای شرایط؛ و اگر این شرایط بتوانند تحت‌تأثیر مداخلهٔ معماری قرار گیرند، بررسی تداومشان در قلمرو پرسش‌های نظری حفاظت جای می‌گیرد.

از این منظر، مسئلهٔ حفاظت در بازکاربری تطبیقی صرفاً به تعیین ارزش‌هایی که باید حفظ شوند یا شیوهٔ انطباق کاربری جدید با بنای موجود محدود نمی‌شود؛ مسئلهٔ مهم دیگر، حفظ شرایطی است که به بنا اجازه می‌دهند در مواجهه‌های آینده همچنان قابل‌ادراک، کشف و تفسیر بماند. این جابه‌جایی در صورت‌بندی مسئله، زمینه را برای طرح ظرفیت تفسیری به‌عنوان سطحی مکمل در تحلیل مداخلات بازکاربری فراهم می‌کند.

این سطح سوم نه جایگزین دو سطح نخست است و نه مدعی برتری بر آن‌ها؛ اهمیتش در طرح پرسشی است که از ترکیب ساده ارزش، معنا و تجربه به دست نمی‌آید. ممکن است ارزش یک بنا همچنان به رسمیت شناخته شود و روایت تاریخی آن نیز منتقل گردد، اما دگرگونی فضا و کالبد چنان باشد که مواجههٔ مستقیم، کشف تدریجی یا خوانش‌های تازه از بنا دشوارتر شوند. در چنین وضعیتی، آنچه آسیب‌دیده لزوماً «ارزش» یا «معنا» نیست، بلکه شرایط امکان مواجهه با آن‌هاست.

موضوع این پژوهش، ازاین‌رو، نه حفاظت از یک تفسیر خاص است و نه تضمین تولید معنایی معین؛ آنچه باید موضوعی مشروع برای حفاظت شمرده شود، استمرار امکان مواجهه تفسیری است؛ یعنی حفظ شرایطی که بنا بتواند در آینده نیز موضوع پرسش، کشف، بازخوانی و تفسیر باشد.

این ادعا نیازمند یک مرزبندی است. دفاع از استمرار امکان تفسیر به معنای دفاع از این گزاره نیست که همهٔ خوانش‌ها یکسان معتبرند یا بنا باید نسبت به هر معنایی کاملاً بی تعیین بماند؛ چنین برداشتی «امکان تفسیر» را با «برابری تفاسیر» خلط

می‌کند. آنچه این پژوهش در این مرحله از آن دفاع می‌کند، گشودگی ساختاری است، نه گشودگی نامحدود محتوایی. سازمان کالبدی و فضایی بنا باید به‌گونه‌ای بماند که خوانش‌های متکثر را ممکن سازد، بی‌آنکه یک معنای واحد را تحمیل کند یا تمایز میان خوانش‌های موجه و ناموجه را از میان ببرد. مفهوم اثر باز در اندیشهٔ اکو، با تأکید بر تکثر مسیرهای تفسیری در عین حفظ انسجام اثر، پشتوانه‌ای نظری برای این تمایز فراهم می‌کند (Eco, 1989).

این تمایز همچنین نشان می‌دهد که محدودیت‌های تفسیری ناشی از ماهیت برخی گونه‌های میراث، ملاحظات اخلاقی یا زمینه‌های تاریخی حساس، لزوماً کاهش ظرفیت تفسیری نیستند. در یادمان‌های جمعی یا برخی مکان‌های مقدس، دامنهٔ قابل‌قبول مواجهه و تفسیر ممکن است آگاهانه محدود شود. استمرار امکان مواجهه تفسیری، بنابراین، به معنای الزام به بیشینه‌کردن تکثر خوانش‌ها نیست؛ بلکه به حفظ شرایطی مربوط است که در چارچوب هر زمینهٔ تاریخی و اخلاقی، مواجههٔ معنادار را برقرار نگه می‌دارند.

استدلال این بخش را می‌توان در یک گذار فشرده خلاصه کرد: نظریهٔ حفاظت از تمرکز اولیه بر ماده و اصالت به‌سوی ارزش و اهمیت فرهنگی گسترش‌یافته؛ مطالعات معاصر میراث نیز رابطه با گذشته را فرایندی پویا و قابل بازتفسیر صورت‌بندی کرده‌اند. پیگیری پیوستهٔ این دو تحول، پرسشی اجتناب‌ناپذیر پیش می‌نهد: چه شرایطی امکان استمرار این رابطه را فراهم می‌کنند؟

پاسخ مقاله در این مرحله هنوز ارائهٔ یک مدل مفهومی نیست؛ استدلال محدودتر و بنیادی‌تر است: اگر رابطه با گذشته و فرایند تفسیر بخشی از نحوهٔ تحقق میراث باشند، شرایط امکان استمرار این رابطه نیز می‌توانند موضوعی مشروع برای نظریهٔ حفاظت باشند. در این چارچوب، «استمرار امکان مواجهه تفسیری» به‌عنوان مسئله‌ای مستقل مطرح می‌شود؛ نه برای جایگزینی اصالت، اهمیت فرهنگی، تمامیت یا سایر ارزش‌های حفاظتی، بلکه برای افزودن سطحی مکمل به فهم پیامدهای مداخله.

پاسخ به این پرسش مستلزم تعیین جایگاه نظری ظرفیت تفسیری در نسبت با سنت‌های نظری مرتبط و روشن‌کردن مرزهای مفهومی آن است؛ موضوعی که در بخش بعد بررسی می‌شود.

۳. جایگاه نظری و مرزهای مفهومی ظرفیت تفسیری

صورت‌بندی «ظرفیت تفسیری» در نقطهٔ تلاقی چند سنت نظری شکل می‌گیرد که هر یک‌بخشی از مسئلهٔ رابطهٔ میان معماری، تجربه و تفسیر را روشن می‌کند، اما هیچ‌یک به‌تنهایی سازهٔ پیشنهادی این پژوهش را صورت‌بندی نمی‌کند. نظریهٔ حفاظت موضوع و ضرورت حفظ رابطه با اثر تاریخی را روشن می‌سازد؛ هرمنوتیک فلسفی فهم را رویدادی رابطه‌ای و تاریخی می‌داند؛ پدیدارشناسی معماری نشان می‌دهد معماری چگونه در تجربهٔ زیسته پدیدار می‌شود؛ و مطالعات انتقادی میراث فرایندی و اجتماعی بودن شکل‌گیری معنا و ارزش میراثی را آشکار می‌کند. سهم این مقاله ادغام این سنت‌ها در یک نظریهٔ جامع نیست، بلکه استفادهٔ هدفمند از ظرفیت مفهومی هر یک برای ساختن صورت‌بندی‌ای تازه است.

نظریهٔ معاصر حفاظت نقطهٔ عزیمت نخست پژوهش است، زیرا پرسش ظرفیت تفسیری در نهایت به پیامدهای مداخله در بناهای تاریخی برمی‌گردد. تحول نظریهٔ حفاظت از تأکید بر ماده، اصالت و تمامیت به‌سوی ارزش‌های متکثر و اهمیت فرهنگی نشان داده که حفاظت را نمی‌توان به تثبیت وضعیت فیزیکی یک شیء تاریخی محدود کرد (Australia ICOMOS, 2013) (Jokilehto, 1999) (Avrami, Mason, & de la Torre, 2019).

در این چارچوب، بنا هم‌زمان حامل ماده، شواهد تاریخی، ارزش‌های فرهنگی و امکان‌های گوناگون استفاده و تجربه است. بازکاربری تطبیقی، ازاین‌رو، صرفاً با میزان حفظ یا تغییر عناصر کالبدی سنجیده نمی‌شود؛ مداخله می‌تواند روابط فضایی

و شیوه‌های مواجهه با بنا را نیز دگرگون کند. این مشاهده مسئلهٔ پژوهش حاضر را به حوزهٔ حفاظت وارد می‌کند، اما پاسخش را هنوز تعیین نمی‌کند: نظریهٔ حفاظت مشروعیت پرسش را فراهم می‌سازد، درحالی‌که توضیح ساختار مواجههٔ تفسیری به سنت‌های نظری دیگری نیاز دارد.

از این منظر، ظرفیت تفسیری نه «ارزشی جدید» در کنار ارزش‌های تاریخی، اجتماعی یا معماری است و نه معیاری برای جایگزینی اصالت و تمامیت؛ سطحی متفاوت را نشانه می‌رود: شرایط رابطه‌ای که تعیین می‌کنند بنا تا چه اندازه می‌تواند در آینده همچنان موضوع مواجهه و بازخوانی باشد.

دومین مبنای نظری، هرمنوتیک فلسفی است؛ به‌ویژه صورت‌بندی گادامر از فهم به‌عنوان رویدادی تاریخی و رابطه‌ای. در این دیدگاه، فهم انتقال یک معنای ثابت از اثر به مخاطب نیست، بلکه فرایندی است که در مواجههٔ افق تاریخی اثر و افق مفسر شکل می‌گیرد (Gadamer, 2004). این تلقی دو پیامد برای پژوهش حاضر دارد: نخست، معنا را نمی‌توان محتوایی کاملاً تثبیت‌شده در بنا انگاشت که مداخله صرفاً باید بی‌کم‌وکاست منتقلش کند؛ دوم، تفاوت تاریخی میان اثر و مفسر لزوماً مانع فهم نیست، بلکه می‌تواند امکان پرسش و ظهور معنایی تازه را بگشاید. رابطهٔ میان بنا و مخاطب، در نتیجه، مواجهه‌ای پویاست، نه دریافت منفعل اطلاعات تاریخی.

این مبنا به مفهوم «فاصله تفسیری» جهت می‌دهد، بی‌آنکه ظرفیت تفسیری را با آن یکی بداند. فاصله تفسیری یکی از شرایط رابطهٔ تفسیری است، درحالی‌که ظرفیت تفسیری مفهومی مرتبهٔ بالاتر است که الگوی روابط میان چند شرط و سازوکار را دربر می‌گیرد. هرمنوتیک، در این مقاله، مبنای صورت‌بندی ساختار فهم است، نه منبع مستقیم تعریف ظرفیت تفسیری.

اگر هرمنوتیک توضیح دهد که فهم در مواجهه شکل می‌گیرد، پدیدارشناسی معماری روشن می‌کند این مواجهه چگونه از طریق بدن و فضا تحقق می‌یابد. در سنت پدیدارشناسی، معماری صرفاً مجموعه‌ای از اشیای قابل مشاهده نیست، بلکه در حرکت، ادراک حسی، بدن‌مندی، ماده، نور، صدا، مقیاس و توالی فضایی تجربه می‌شود (Pallasmaa, 2005) (Merleau-Ponty, 2012)، از این منظر، برای‌آنکه معماری، موضوع تفسیر شود، باید نخست در تجربه قابل مواجهه باشد؛ سازمان فضایی، مسیر حرکت، میدان دید، توالی ادراک و امکان کشف تدریجی را شکل می‌دهد. تغییر معماری در بازکاربری تطبیقی، بنابراین، تنها تغییر یک شیء مادی نیست؛ می‌تواند شرایط تجربه‌ای را که بنا از خلالشان آشکار و فهمیده می‌شود نیز دگرگون کند.

این سنت نظری پشتوانه‌ای برای تمایز میان «وجود یک ویژگی معماری» و «قابلیت آشکارشدن آن در تجربه» فراهم می‌کند. بااین‌حال، پدیدارشناسی نیز به‌تنهایی ظرفیت تفسیری را توضیح نمی‌دهد؛ آنچه از این سنت وارد مدل می‌شود، اهمیت بدن‌مندی، تجربه و ظهور تدریجی معماری در مواجهه است، نه ادعای وجود یک تجربهٔ واحد یا جهان‌شمول از بنا.

چهارمین حوزهٔ نظری، مطالعات انتقادی میراث است که میراث را از امری صرفاً مادی و ازپیش‌تثبیت‌شده به فرایندی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نزدیک می‌کند. ارزش و معنای میراث، در این رویکرد ویژگی‌های ذاتی یک بنا نیستند، بلکه حاصل فرایندهای اجتماعیِ انتخاب، روایت، استفاده و بازتفسیرند (Harrison, 2013) (Smith, 2006). این دیدگاه برای ظرفیت تفسیری اهمیت دارد، چون امکان تفسیر را نمی‌توان صرفاً به ویژگی‌های کالبدی بنا فروکاست؛ چگونگی تجربه و تفسیر یک بنا به زمینه‌های اجتماعی، تاریخی و فرهنگی نیز وابسته است. ظرفیت تفسیری، ازاین‌رو ویژگی‌ای مطلق و مستقل از زمینه نیست، بلکه کیفیتی رابطه‌ای است که در نسبت میان معماری، تجربه و تفسیر شکل می‌گیرد.

پذیرش این دیدگاه اما نباید به حذف نقش معماری بینجامد. اگر معنا صرفاً به فرایندهای اجتماعی و گفتمانی فروکاسته شود، دگرگونی‌های فضایی و کالبدی بنا جایگاه مستقلی در توضیح امکان مواجهه نخواهند داشت. پژوهش حاضر دقیقاً در همین نقطه بر نقش سازمان معماری تأکید می‌کند: معماری معنا را به‌تنهایی تعیین نمی‌کند، اما شرایط مادی و فضاییِ متفاوتی برای

مواجهه، تجربه و تفسیر می‌سازد.

چهار سنت نظری فوق چهار جزء یک نظریهٔ تلفیقی نیستند؛ نسبتشان با مسئلهٔ پژوهش متفاوت است. نظریهٔ حفاظت روشن می‌کند چه چیزی و چرا باید در فرایند مداخله موردتوجه باشد و مبنای هنجاری و حوزهٔ کاربرد را فراهم می‌کند. هرمنوتیک فلسفی روشن می‌کند فهم چگونه در مواجههٔ تاریخی شکل می‌گیرد و مبنای رابطهٔ تفسیری را می‌سازد. پدیدارشناسی معماری روشن می‌کند معماری چگونه در تجربهٔ بدن‌مند پدیدار می‌شود و مبنای تجربه و آشکارشدگی را فراهم می‌کند. مطالعات انتقادی میراث روشن می‌کند معنا و ارزش چگونه در فرایندهای اجتماعی شکل می‌گیرند و مبنای رابطه‌ای بودن و زمینه‌مندی را می‌سازد. (جدول۱)

جدول ۱. چهار سنت نظری و کارکردشان در صورت‌بندی ظرفیت تفسیری

Table 1. Four Theoretical Traditions and Their Distinct Roles in Framing Interpretive Capacity

سنت نظری	پرسشی که روشن می‌کند	کارکرد در مدل	منبع پایه
نظریهٔ حفاظت	چه چیزی و چرا، باید در مداخله موردتوجه باشد؟	مبنای هنجاری و حوزهٔ کاربرد	Jokilehto (1999)؛ Australia ICOMOS (2013)؛ Avrami et al. (2019)
هرمنوتیک فلسفی	فهم چگونه در مواجههٔ تاریخی شکل می‌گیرد؟	مبنای رابطهٔ تفسیری؛ ریشهٔ فاصله تفسیری	Gadamer (2004)
پدیدارشناسی معماری	معماری چگونه در تجربهٔ بدن‌مند پدیدار می‌شود؟	مبنای تجربه و آشکارشدگی؛ ریشهٔ آشکارشدگی و اکتشاف	Merleau-Ponty (2012)؛ Pallasmaa (2005)
مطالعات انتقادی میراث	معنا و ارزش چگونه در فرایندهای اجتماعی شکل می‌گیرند؟	مبنای رابطه‌ای بودن و زمینه‌مندی	Smith (2006)؛ Harrison (2013)

هیچ‌یک از این چهار سنت به‌تنهایی سازهٔ پیشنهادی را تولید نمی‌کند؛ سهم مقاله در سازمان‌دهی نظری این ظرفیت‌های مفهومی در یک ساختار رابطه‌ای واحد است، نه در ادغام یا جایگزینی هیچ‌کدام.

نقطهٔ اتصال این سنت‌ها، بنابراین، یک نظریهٔ واحد نیست، بلکه یک مسئلهٔ مشترک است: چگونه می‌توان شرایطی را فهم کرد که در آن یک بنای تاریخی، پس از مداخله، همچنان موضوع مواجهه و تفسیر بماند؟ این هم‌نشینی نظری امکان عبور از دو تقلیل متقابل را فراهم می‌کند. ظرفیت تفسیری، از یک سو، به ویژگی‌های صرفاً کالبدی بنا فروکاسته نمی‌شود، چون تجربه، زمینهٔ تاریخی و فرایند تفسیر در آن دخیل‌اند؛ از سوی دیگر، به تجربهٔ ذهنی یا فرایند اجتماعی نیز فروکاسته نمی‌شود، چون این روابط در یک سازمان معماری مشخص تحقق می‌یابند. ظرفیت تفسیری دقیقاً در فضای میان این سه حوزه قرار دارد.

برای پرهیز از هم‌پوشانی مفهومی، ظرفیت تفسیری باید از چند مفهوم نزدیک تفکیک شود. نخست، اصالت. اصالت به اعتبار و صداقت رابطهٔ اثر با ویژگی‌ها، ماده، طراحی، ساخت، زمینه و سایر وجوهی مربوط است که در چارچوب‌های حفاظتی برای ارزیابی هویت و ارزش تاریخی اهمیت دارند (International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), 1994). ظرفیت تفسیری بااصالت رقابت نمی‌کند و میزان اصالت بنا را نمی‌سنجد؛ بنایی اصیل می‌تواند از نظر ظرفیت تفسیری محدود یا گشوده باشد و بالعکس، چون این دو مفهوم به دو پرسش متفاوت پاسخ می‌دهند.

دوم، ارزش میراثی. ارزش میراثی به اهمیتی اشاره دارد که یک مکان برای گروه‌ها و زمینه‌های مشخص می‌یابد. ظرفیت

تفسیری خودِ ارزش نیست، بلکه کیفیت شرایطی است که مواجهه با بنا و بازخوانی آن را ممکن می‌سازد؛ حفظ ارزش و حفظ ظرفیت تفسیر، بنابراین، دو هدف همپوشان اما غیر هم‌سان‌اند.

سوم، تجربهٔ معماری. تجربه به چگونگی ادراک و زیستِ بنا توسط مخاطب مربوط است؛ ظرفیت تفسیری اما به شرایطی رابطه‌ای اشاره دارد که استمرار مواجهه‌های معنادار را در طول زمان ممکن می‌سازند. تجربه، رویداد یا وضعیتی تحقق‌یافته است؛ ظرفیت تفسیری ناظر بر امکان استمرار این نوع مواجهه است.

چهارم، گشودگی تفسیری. گشودگی به تعدد یا استمرار خوانش‌ها اشاره دارد، اما ظرفیت تفسیری صرفاً میزان گشودگی نیست. گشودگی بیش از حد می‌تواند به بی تعیینی و فقدان انسجام بینجامد؛ در مدل حاضر، ازاین‌رو، گشودگی باید در نسبت با مقاومت تفسیری فهمیده شود. ظرفیت تفسیری از این نسبت و از سازمان‌یافتگی کل نظام پدید می‌آید، نه از بیشینه‌کردن گشودگی.

پنجم، قابلیت تفسیرپذیری یا خوانایی. خوانایی معمولاً به‌سهولت تشخیص ساختار، جهت‌یابی یا فهم سازمان فضایی اشاره دارد و ظرفیت تفسیری الزاماً با سهولت یکی نیست؛ معماری‌ای می‌تواند کاملاً خوانا باشد و درعین‌حال امکان محدودی برای کشف و بازخوانی داشته باشد، زیرا خوانایی کامل ممکن است همان پرسش‌ها و فاصله‌های لازم برای تفسیر را از میان ببرد. (جدول۲)

جدول ۲. ظرفیت تفسیری در برابر مفاهیم مجاور

Table 2. Interpretive Capacity in Distinction from Related Concepts

مفهوم مجاور	پرسش آن مفهوم	پرسش ظرفیت تفسیری	نسبت دو مفهوم
اصالت	رابطهٔ اثر با ماده، طراحی و زمینهٔ اصیل تا چه اندازه معتبر است؟	شرایط مواجهه با این اصالت تا چه اندازه پابرجاست؟	مستقل؛ هر دو سو ممکن‌اند (اصالت بالا با ظرفیت تفسیری محدود، یا بالعکس)
ارزش میراثی	بنا برای چه گروه‌ها و زمینه‌هایی اهمیت دارد؟	شرایط مواجهه و بازخوانی این ارزش چیست؟	همپوشان اما غیر همسان؛ ظرفیت تفسیری خودِ ارزش نیست، بلکه به شرایط معماری و رابطه‌ایِ مواجهه با آن مربوط است.
تجربهٔ معماری	مخاطب بنا را چگونه ادراک و زیست می‌کند؟	چه شرایطی استمرار این نوع مواجهه را ممکن می‌سازد؟	سطوح متفاوت؛ تجربه رویدادی متحقق شده، ظرفیت تفسیری امکانِ استمرار آن
گشودگی تفسیری	چند خوانش هم‌زمان یا متوالی ممکن است؟	این گشودگی چگونه با مقاومت تفسیری در تعادل می‌ماند؟	جزء در برابر کل؛ گشودگی مؤلفه‌ای از ظرفیت تفسیری است، نه معادل آن
خوانایی	ساختار و جهت‌یابی بنا تا چه حد قابل‌تشخیص است؟	خوانایی کامل، فاصلهٔ لازم برای کشف را حفظ می‌کند یا از میان می‌برد؟	مستقل و گاه معکوس
ظرفیت انطباق‌پذیری	بنا یا سامانه تا چه حد می‌تواند کاربری، عملکرد یا کالبد خود را با شرایط تازه سازگار کند؟	شرایط مواجهه تفسیری با بنا، پس از چنین سازگاری‌ای، تا چه حد پابرجا می‌ماند؟	مرزبندی، نه هم‌پوشانی؛ ظرفیت تفسیری به توان انطباق‌پذیری کالبد یا کاربرد بنا اشاره ندارد، بلکه به استمرار شرایط مواجهه تفسیری با آن مربوط است

ذکر این تمایز آخر بی‌دلیل نیست؛ در ادبیات بازکاربری تطبیقی، «ظرفیت» بیشتر در ترکیب‌هایی نظیر ظرفیت انطباق‌پذیری یا انعطاف‌پذیری کارکردی به کار می‌رود که به توان بنا برای پذیرش تغییر اشاره دارند (Vafaie, Remøy, & Gruis, 2023). ظرفیت تفسیری را نباید با این کاربردها خلط کرد؛ موضوع آن توان بنا برای تغییر نیست، بلکه استمرار شرایط مواجهه تفسیری با بناست، صرف‌نظر از میزان یا نوع تغییری که رخداده است.

این صورت‌بندی بر هرمنوتیک فلسفی و پدیدارشناسی معماری تکیه دارد و قصد ندارد نظریه‌های ادبیِ دریافت و خواننده را به‌عنوان مبنای مستقل دیگری برای توضیح فرایند تفسیر وارد کند؛ نسبت میان این سنت‌ها و مسئلهٔ مواجهه با معماری می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی باشد.

بر پایهٔ این تمایزها، ظرفیت تفسیری نه ویژگی ذاتی بناست و نه صرفاً محصول ذهن مفسر؛ کیفیتی است که در رابطهٔ میان سازمان معماری، تجربه و فرایند تفسیر شکل می‌گیرد. «رابطه‌ای» بودنِ ظرفیت تفسیری به این معنا نیست که بنا هیچ نقش تعیین‌کننده‌ای ندارد؛ به این معناست که ظرفیتش را نمی‌توان مستقل از نحوهٔ مواجهه و زمینهٔ تفسیر تعریف کرد.

«برآمده» بودن آن نیز به این معنا نیست که بتوان آن را از جمع سادهٔ چند مؤلفه به دست آورد. برآمدگی در اینجا به وابستگی کیفیت کلی به الگوی روابط میان اجزای نظام اشاره دارد؛ تغییر در یکی از اجزا، اگر روابط میان اجزا را دگرگون کند، می‌تواند پیامدی فراتر از تغییر همان جزء داشته باشد. تحلیل ظرفیت تفسیری، ازاین‌رو، باید به‌جای شمارش ویژگی‌ها، به سازمان رابطه‌ای آن‌ها توجه کند.

این جایگاه معرفت‌شناختی، دامنهٔ ادعای مقاله را نیز مشخص می‌کند. پژوهش حاضر مدعی نیست که ظرفیت تفسیری را در این مرحله می‌توان به یک کمیت واحد تبدیل کرد یا مستقل از زمینهٔ فرهنگی و تاریخی بنا سنجید؛ ادعایش محدودتر است: می‌توان شرایط استمرار امکان مواجهه تفسیری را سازه‌ای نظری و مستقل صورت‌بندی کرد و روابط مؤثر در شکل‌گیری آن را از یکدیگر متمایز ساخت.

پرسش بعدی پژوهش، براین‌اساس، دیگر این نیست که چرا چنین سطحی از تحلیل مشروع است یا این مفهوم با چه سازه‌هایی تفاوت دارد؛ باید مشخص شود خودِ معماری چگونه موضوع مواجهه قرار می‌گیرد و چه ساختاری از روابط می‌تواند آشکارشدن، کشف و استمرار مواجهه را ممکن سازد. این پرسش مبنای ورود به مفهوم «منطق معماری» و ساختن معماری درونی مدل ظرفیت تفسیری در بخش بعد است.

٤. منطق معماری به‌مثابه موضوع مواجهه

اگر ظرفیت تفسیری کیفیتی رابطه‌ای میان معماری، تجربه و تفسیر است، نخست باید روشن شود «معماری» دراین‌رابطه دقیقاً به چه معناست. پاسخ به این پرسش اهمیتی تعیین‌کننده دارد؛ اگر معماری به مجموعه‌ای از ویژگی‌های مادی یا صوری فروکاسته شود، ظرفیت تفسیری نیز ناگزیر به مجموعه‌ای از ویژگی‌های قابل‌شمارش بدل خواهد شد؛ و اگر برای معماری معنایی ثابت و مستقل از تجربه فرض شود، پژوهش از رویکرد رابطه‌ای خود فاصله می‌گیرد. این مقاله، ازاین‌رو، مفهوم «منطق معماری» را نه برای اشاره به ذات یا معنای نهایی بنا، بلکه برای نام‌گذاری الگویی از روابط به کار می‌گیرد که سازمان کالبدی و فضایی بنا را می‌سازند و در جریان مواجهه می‌توانند آشکار، پنهان یا دگرگون شوند.

در تحلیل بازکاربری تطبیقی، بنا اغلب از طریق عناصر قابل‌شناسایی توصیف می‌شود؛ دیوارها، سقف‌ها، بازشوها، مسیرهای حرکت، فضاهای اصلی و فرعی، مصالح، سازه و جزئیات. این عناصر برای توصیف وضعیت کالبدی ضروری‌اند، اما برای توضیح چگونگی مواجهه با معماری کافی نیستند. آنچه تجربهٔ معماری را می‌سازد صرفاً حضور منفرد عناصر نیست، بلکه روابط میان

آن‌هاست؛ اتصال و جدایی فضاها، توالی ورود و عبور، نسبت میان فضاهای باز و بسته، تغییر مقیاس، سازمان دید، پیوستگی یا گسست مسیرها و رابطهٔ میان‌لایه‌های تاریخی و مداخلات جدید.

از این منظر، یک تغییر کالبدی تنها آنگاه اهمیت تفسیری می‌یابد که روابطی را که پیش‌تر در سازمان معماری قابل‌ادراک بوده‌اند دگرگون کند. برای نمونه، جابه‌جایی یک دیوار، صرفاً تغییر در یک عنصر مادی نیست؛ می‌تواند نسبت میان دو فضا، مسیر حرکت، میدان دید یا توالی تجربه را نیز بازتعریف کند. واحد معنادار تحلیل در این پژوهش، بنابراین، عنصر منفرد نیست، بلکه رابطهٔ معماری و نحوهٔ سازمان‌یافتگی آن است.

این تلقی با دیدگاه‌هایی هم‌خوان است که معماری را نه ابژه‌ای مادی، بلکه نظمی از روابط فضایی و معنایی می‌دانند (Pérez-Gómez, 1983) (Vesely, 2004). مقاله حاضر اما از این مبانی نتیجه نمی‌گیرد که چنین نظمی معنایی ثابت و مستقل از مفسر دارد؛ آنچه برایش اهمیت دارد، امکان ردیابی روابطی است که در تجربهٔ معماری می‌توانند موضوع ادراک و تفسیر شوند.

بر پایهٔ این تمایز، «منطق معماری» در این پژوهش به الگوی سازمان‌یافتگی روابط فضایی، کالبدی، ساختاری، عملکردی و معنایی بنا اشاره دارد؛ الگویی که در وضعیتی تاریخی مشخص شکل‌گرفته و در مواجهه با بنا، مستقیم یا تدریجی، ادراک و تفسیر می‌شود. این تعریف عمداً از نسبت‌دادن یک «معنای نهایی» به منطق معماری پرهیز می‌کند. منطق معماری چیزی نیست که پیشاپیش و مستقل از تجربه در بنا نشسته باشد و مفسر تنها وظیفهٔ کشفش را داشته باشد؛ آنچه هست سازمانی از روابط است که ظرفیت‌هایی خاص برای تجربه و تفسیر پدید می‌آورد. اینکه این روابط چگونه ادراک، فهم و معناگذاری می‌شوند، به وضعیت مواجهه و افق مفسر نیز وابسته است.

میان «منطق معماری» و «معنای معماری»، در نتیجه، باید تمایز گذاشت: منطق معماری به ساختار روابط قابل‌ردیابی در سازمان بنا اشاره دارد؛ معنای معماری حاصل فرایندی است که در آن این روابط در زمینه‌ای تاریخی، فرهنگی و تجربی فهمیده می‌شوند. این تمایز به پژوهش اجازه می‌دهد هم نقش سازمان معماری را جدی بگیرد و هم از بازگشت به هستی‌شناسی ساده‌انگارانه‌ای دربارهٔ معنای ذاتی بنا بپرهیزد.

نقش منطق معماری در فرایند تفسیر نیز باید غیر تعیین گرایانه فهمیده شود. سازمان فضایی می‌تواند برخی مسیرهای تجربه را آسان‌تر و برخی دیگر را دشوارتر کند؛ می‌تواند روابطی را برجسته و روابطی دیگر را کم‌تر نمایان سازد؛ می‌تواند کشف تدریجی را ممکن یا محدود کند. هیچ‌یک از این‌ها اما به معنای تعیین قطعی تفسیر نیست. به همین دلیل، این مقاله از تعبیر «امکان» استفاده می‌کند، نه «تعیین»؛ معماری امکان‌های خاصی برای مواجهه فراهم می‌کند، اما نتیجهٔ مواجهه را به طور کامل تعیین نمی‌کند. دو مخاطب می‌توانند در یک سازمان فضایی واحد تجربه‌ها و تفسیرهای متفاوتی داشته باشند، بی‌آنکه این تفاوت به معنای بی‌اثربودن معماری باشد؛ معماری همچنان دامنه‌ای از امکان‌ها و محدودیت‌ها را در اختیار مواجهه می‌گذارد.

این تمایز برای مفهوم ظرفیت تفسیری بنیادی است. اگر معماری معنا را تعیین کند، دیگر نیازی به مفهوم رابطه‌ای ظرفیت تفسیری نخواهد بود، چون معنا را می‌توان مستقیماً از ویژگی‌های بنا استخراج کرد؛ و اگر معماری هیچ نقشی در شکل‌گیری تجربه نداشته باشد، ظرفیت تفسیری به تجربهٔ ذهنی یا اجتماعی فروکاسته می‌شود. مفهوم منطق معماری میان این دو قطب می‌ایستد: معماری شرایط امکان مواجهه را سامان می‌دهد، بی‌آنکه معنای مواجهه را به طور کامل تعیین کند.

اهمیت این تمایز در بازکاربری تطبیقی ازآن‌جهت آشکارتر می‌شود که هر مداخلهٔ بازکاربری ناگزیر با روابط موجود در بنا وارد تعامل می‌شود، اما پیامد آن صرفاً به میزان تغییر عناصر کالبدی وابسته نیست. مداخله‌ای با تغییر نسبتاً محدود در ماده‌تاریخی می‌تواند روابط فضایی مهمی را دگرگون کند و مداخله‌ای با تغییر کالبدی گسترده‌تر می‌تواند برخی روابط اساسی را حفظ یا حتی آشکارتر کند.

تحلیل پیامد مداخله، بنابراین، تمایز میان تغییر عنصر و تغییر رابطه را می‌طلبد. آنچه از منظر این پژوهش اهمیت دارد، شمار عناصر تاریخی حفظ‌شده یا حذف‌شده نیست، بلکه این است که مداخله چگونه الگوی روابطِ قابل‌ادراک در مواجهه با بنا را باز سازمان داده است. این بازسازمان‌دهی صورت‌های گوناگونی دارد: مداخله‌ای ممکن است روابط موجود را آشکارتر کند، برخی روابط را بپوشاند یا دسترسی به آن‌ها را محدود کند، روابط تازه‌ای بر روابط تاریخی غالب سازد، یا میان‌لایه‌های مختلف بنا رابطه‌ای تازه پدید آورد. دگرگونی معماری، ازاین‌رو، با یک پیوستار ساده از «حفظ» تا «تغییر» توضیح‌پذیر نیست؛ پرسش دقیق‌تر آن است که چه نوع رابطه‌ای تغییر کرده و این تغییر چه پیامدی برای امکان مواجهه با منطق معماری داشته است؟

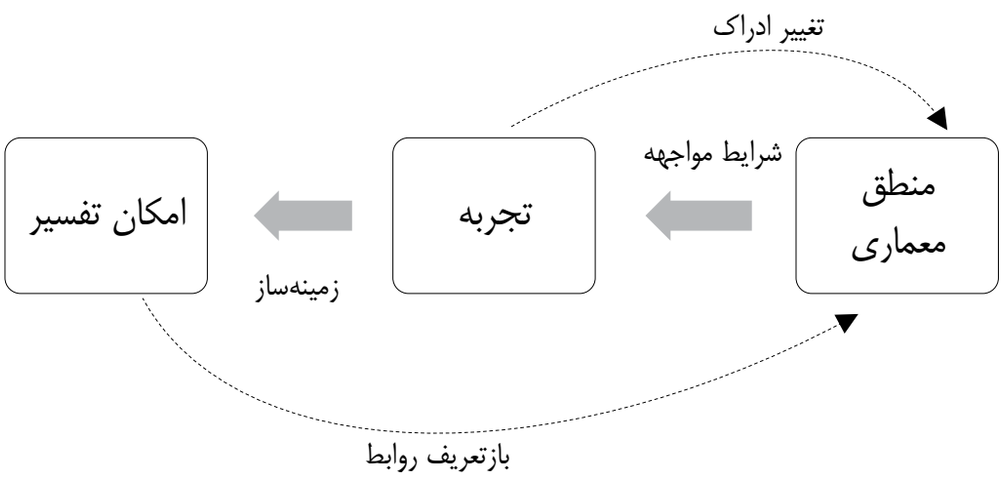
برای‌آنکه «منطق معماری» از مفهومی توصیفی به مفهومی تحلیلی بدل شود، می‌توان سه کارکرد اصلی برایش در نظر گرفت:

نخست، منطق معماری شرایط فضایی و کالبدی مواجهه را سامان می‌دهد. مسیرهای حرکت، آستانه‌ها، توالی فضاها، نقاط مکث، میدان‌های دید، تغییرات مقیاس و روابط میان فضاهای مختلف تعیین نمی‌کنند مخاطب چه تفسیری خواهد داشت، اما بر چگونگی ورودش به بنا و شکل‌گیری تجربه اثر می‌گذارند.

دوم، برخی روابط معماری تنها در جریان حرکت، مشاهده یا مقایسهٔ تدریجی آشکار می‌شوند؛ سازمان معماری، بدین‌سان، می‌تواند ظهور تدریجی روابطی را ممکن سازد که در نگاه نخست پیدا نیستند. معماری، در این معنا، تنها آنچه دیده می‌شود نیست، بلکه نظمی است که در طول تجربه به‌تدریج فهمیده می‌شود.

سوم، هر سازمان معماری هم‌زمان برخی امکان‌ها را می‌گشاید و برخی دیگر را می‌بندد. مسیرهای حرکتی، آستانه‌ها، دیدها و ارتباطات فضایی، تجربه را در دامنه‌ای مشخص سامان می‌دهند؛ این محدودیت الزاماً مانع تفسیر نیست، می‌تواند یکی از شروط شکل‌گیری آن باشد؛ مواجههٔ کاملاً بی‌قید، درست به‌اندازهٔ مواجههٔ کاملاً بسته، ظرفیت اندکی برای تولید فهم معنادار دارد.

این سه کارکرد، منطق معماری را از توصیفی صرفاً کالبدی متمایز می‌کنند. موضوع پژوهش دیگر تنها این نیست که بنا چگونه سازمان‌یافته، بلکه این است که این سازمان‌یافتگی چگونه شرایط مواجهه با بنا را شکل می‌دهد. (شکل۱)

شکل ۱. رابطهٔ متقابل منطق معماری، تجربه و امکان تفسیر

Figure 1. The Interrelationship between Architectural Logic, Experience, and the Possibility of Interpretation

می‌توان، در این نقطه، رابطهٔ میان سه حوزهٔ اصلی پژوهش را دقیق‌تر کرد. منطق معماری نه جایگزین تجربه است و نه معادل تفسیر؛ این سه در رابطه‌ای متقابل قرار دارند: منطق معماری، از رهگذر شرایط مواجهه، زمینه‌ساز تجربه است و تجربه زمینه‌ساز امکان تفسیر؛ این نسبت اما تنها در یک‌جهت برقرار نیست. این زنجیره را نباید رابطه‌ای خطی و علّی خواند. تجربه می‌تواند ادراک منطق معماری را تغییر دهد و تفسیر نیز می‌تواند برخی روابط معماری را برجسته یا بازتعریف کند؛ پیکان‌های فوق بیشتر یک توالی تحلیلی را نشان می‌دهند تا ادعای علیت یک‌سویه.

در چنین چارچوبی، منطق معماری نقطهٔ آغاز تحلیل است، زیرا مواجهه با معماری مستلزم وجود سازمانی قابل‌ردیابی از روابط فضایی و کالبدی است؛ سازمانی که خود تنها در فرایند تجربه و تفسیر به امری معنادار بدل می‌شود. به همین دلیل، ظرفیت تفسیری را نمی‌توان در «خود بنا» جست‌وجو کرد، همان‌گونه که نمی‌توان آن را صرفاً در ذهن مفسر نشاند.

منطق معماری، در عین برخورداری از تداوم، ثابت و تغییرناپذیر نیست. بناهای تاریخی در طول زمان، تعمیر، تغییر کاربری، الحاق، حذف، فرسایش و بازتفسیر را از سر می‌گذرانند؛ آنچه در هر لحظه به‌عنوان منطق معماری قابل‌ردیابی است، حاصل وضعیتی تاریخی و لایه‌مند است (Plevoets & Van Cleempoel, 2019).

این امر اهمیت بازکاربری تطبیقی را دوچندان می‌کند. مداخلهٔ جدید نه با یک «اصل ثابت» روبه‌روست و نه با یک لوح سفید؛ وارد نظمی تاریخی و چندلایه می‌شود و با آن رابطه برقرار می‌کند. مسئلهٔ حفاظت، در اینجا، حفظ تصویری منجمد از منطق معماری نیست، بلکه توجه به این است که تغییرات جدید روابط موجود را چگونه باز سازمان می‌دهند و کدام امکان‌های مواجهه را تقویت، تضعیف یا مسدود می‌کنند.

تداوم منطق معماری، از این منظر، به معنای تداوم تمام عناصرش نیست. بنایی می‌تواند عناصر متعددی از دست بدهد و همچنان برخی روابط بنیادین خود را حفظ کند، همان‌گونه که بسیاری عناصر تاریخی می‌توانند باقی بمانند درحالی‌که روابطی که آن‌ها را در سازمانی قابل‌فهم قرار می‌دادند، ازمیان‌رفته باشند. تحلیل تداوم، بنابراین، باید در سطح روابط انجام شود، نه صرفاً در سطح شمارش عناصر.

در نتیجه، «منطق معماری» در این پژوهش مفهومی هستی‌شناختی دربارهٔ ذات بنا نیست، بلکه واحدی تحلیلی و رابطه‌ای است که سازمان‌یافتگی روابط فضایی، کالبدی و دیگر روابط مرتبط با بنا را در نسبت باتجربه و تفسیر بررسی‌پذیر می‌کند.

منطق معماری سه گزارهٔ اساسی را تثبیت می‌کند: معماری بیش از مجموعهٔ عناصر منفرد، سازمانی از روابط است؛ این روابط می‌توانند شرایطی خاص برای مواجهه و تجربه فراهم کنند، بی‌آنکه تفسیر را به‌صورت قطعی تعیین کنند؛ و مداخلهٔ بازکاربری زمانی از منظر ظرفیت تفسیری اهمیت می‌یابد که الگوی این روابط و در نتیجه شرایط مواجهه با بنا را، تغییر دهد.

پرسش این مرحله، ازاین‌رو، آن است که چه سازوکارهایی شرایط آشکارشدن منطق معماری، شکل‌گیری امکان اکتشاف و حفظ فاصلهٔ تفسیری را در مواجهه فراهم می‌کنند و گشودگی پایدار چگونه از تنظیم و تعادل میان این روابط پدید می‌آید؟

۵. مدل رابطه‌ای ظرفیت تفسیری

بخش پیشین نشان داد که منطق معماری را نمی‌توان به مجموعه‌ای از عناصر منفرد یا معنایی ثابت و ازپیش‌تعیین‌شده فروکاست؛ آنچه در مواجهه با بنا اهمیت می‌یابد، سازمان‌یافتگی روابطی است که شرایطی خاص برای ادراک، تجربه و تفسیر فراهم می‌کند. وجود چنین سازمانی اما به‌خودی‌خود استمرار امکان مواجهه تفسیری را تضمین نمی‌کند؛ این امکان به چگونگی رابطه میان معماری و مفسر، میزان گشودگی این رابطه، امکان آشکارشدن تدریجی روابط معماری و امکان مشارکت فعال مخاطب در فرایند مواجهه وابسته است.

مسئله، در این مرحله، آن است که این شرایط چگونه در قالب یک مدل نظری واحد صورت‌بندی شوند که از یک سو رابطهٔ میان معماری و تفسیر را توضیح دهد و از سوی دیگر، ظرفیت تفسیری را به مجموعه‌ای از ویژگی‌های مستقل و قابل‌شمارش فرونکاهد.

مدل پیشنهادی پژوهش بر این فرض استوار است که ظرفیت تفسیری ویژگی منفردی در بنا یا حاصل‌جمع چند ویژگی مطلوب نیست، بلکه کیفیتی رابطه‌ای و برآمده است که از سازمان‌یافتگی میان منطق معماری و سازوکارهای مواجهه پدید می‌آید. در این سازمان‌یافتگی، «فاصلهٔ تفسیری»، «قابلیت آشکارشدگی» و «قابلیت اکتشاف» سه سازوکار هم‌عرض مواجهه‌اند؛ «مقاومت تفسیری» اصل تنظیم‌کنندهٔ رابطهٔ میان آن‌هاست؛ «گشودگی پایدار» کیفیتی است که از عملکرد متوازن این نظام در یک افق مواجهه برمی‌آید؛ و «ظرفیت تفسیری» به توان استمرار امکان چنین گشودگی‌ای در مواجهه‌های متوالی و افق‌های آینده اشاره دارد.

این تمایز میان گشودگی پایدار و ظرفیت تفسیری برای معماری مدل بنیادی است. گشودگی پایدار به وضعیت رابطه‌ایِ متوازن نظام در یک افق مشخص از مواجهه اشاره می‌کند؛ ظرفیت تفسیری، در سطحی فراتر، به توان حفظ امکان چنین وضعیت‌هایی در مواجهه‌های آینده و در بستر دگرگونی‌های تاریخی، فرهنگی و عملکردی مربوط است؛ بنابراین، ظرفیت تفسیری نه مؤلفه‌ای دیگر در کنار سازوکارهای مواجهه است و نه نام دیگری برای گشودگی پایدار در مقیاسی بزرگ‌تر؛ بلکه کیفیتی زمان‌مند است که استمرار سازمان‌یافتگی رابطهٔ میان معماری، تجربه و تفسیر را موضوع قرار می‌دهد.

۵-۱. منطق معماری و آغاز مواجهه

نخستین گام در صورت‌بندی مدل، پذیرش این نکته است که میان وجود یک نظم معماری و امکان مواجههٔ تفسیری با آن فاصله‌ای وجود دارد. منطق معماری می‌تواند روابط فضایی، کالبدی، ساختاری و عملکردی مشخصی را سامان دهد، اما این روابط تنها زمانی وارد فرایند تفسیر می‌شوند که در مواجهه برای مخاطب قابل‌ادراک و قابل‌پیگیری باشند.

«دسترس‌پذیری» در اینجا به معنای مشاهدهٔ مستقیم و هم‌زمان همهٔ اجزای بنا نیست. برخی روابط معماری تنها در جریان حرکت، مقایسه، مکث، تغییر زاویهٔ دید یا بازگشت به تجربه‌های پیشین آشکار می‌شوند. مواجههٔ تفسیری، ازاین‌رو، فرایندی تدریجی است که در آن وجوه مختلف منطق معماری در طول تجربه پدیدار می‌شوند و امکان شکل‌گیری تفسیر را فراهم می‌کنند.

مدل حاضر، از این منظر، میان منطق معماری به‌عنوان بستر مواجهه و سازوکارهایی که این مواجهه را فعال و استمرار پذیر می‌کنند تمایز می‌گذارد. منطق معماری نقطهٔ آغاز تحلیل است، اما ظرفیت تفسیری در آن به‌صورت منفرد مستقر نیست؛ این ظرفیت در رابطهٔ میان سازمان معماری و شرایط مواجهه شکل می‌گیرد.

۵-۲. سه سازوکار رابطه‌ای مواجهه

سه سازوکار نخست مدل عبارت‌اند از: فاصلهٔ تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف. این سه مفهوم سه ویژگی مستقل و قابل‌جمع نیستند، بلکه سه جهت تحلیلی از یک نظام مواجههٔ رابطه‌ای را نشان می‌دهند.

۵-۲-۱. فاصلهٔ تفسیری

نخستین سازوکار، «فاصلهٔ تفسیری» است. باتکیه‌بر فهم گادامری از مواجههٔ افق‌های تاریخی (Gadamer, 2004)، هر مواجههٔ تفسیری فاصله‌ای میان آنچه در برابر مفسر قرار دارد و افق فهم او می‌طلبد. اگر این فاصله به‌کلی از میان برود، بنا

می‌تواند به موضوعی کاملاً آشنا، شفاف و از پیش تفسیر شده بدل شود و در چنین حالتی مجالی برای پرسش، کشف یا بازخوانی باقی نماند. در سوی دیگر، فاصله‌ای که به گسست کامل بینجامد نیز شکل‌گیری فهم را تضعیف می‌کند.

فاصلهٔ تفسیری، بنابراین، نه فاصله‌ای صرفاً فیزیکی است و نه شکافی معرفتی به معنای ناتوانی از فهم؛ بلکه به فضای رابطه‌ای میان افق تاریخی بنا و افق تجربه و فهم مخاطب اشاره دارد؛ فضایی که در آن پرسش، مقایسه، بازخوانی و شکل‌گیری معنا ممکن می‌شوند. اهمیت این فاصله در آن است که تفسیر را از دریافت منفعل معنایی از پیش بسته‌شده متمایز می‌کند. مخاطب در مواجههٔ تفسیری نه صرفاً پیامی دریافت می‌کند و نه در برابر ابژه‌ای بی‌معنا قرار می‌گیرد، بلکه میان آنچه بنا عرضه می‌کند و افق فهم خود وارد رابطه می‌شود.

فاصلهٔ تفسیری، ازاین‌رو، شرط گشودگی مواجهه است، نه تضمین‌کنندهٔ آن. این فاصله باید به‌گونه‌ای باشد که نه به فروبستگی و بیگانگی بینجامد و نه با حذف کامل فاصله، امکان پرسش و بازخوانی را از میان ببرد.

وجود فاصلهٔ تفسیری، بااین‌حال، تنها زمانی می‌تواند به مواجهه‌ای معنادار بینجامد که سازمان معماری واجد روابطی باشد که در جریان مواجهه امکان ظهور و پیگیری آن‌ها وجود داشته باشد. از اینجا سازوکار دوم وارد مدل می‌شود.

۵-۲-۲. قابلیت آشکارشدگی

«قابلیت آشکارشدگی» به توان سازمان معماری برای ممکن ساختن ظهور تدریجی روابط و کیفیت‌هایش در تجربه اشاره دارد؛ نه به نمایش کامل و فوری همهٔ ویژگی‌های بنا. باتکیه‌بر سنت پدیدارشناسی معماری، تجربه معماری از خلال بدن‌مندی، حرکت، ادراک حسی و توالی فضایی شکل می‌گیرد (Merleau-Ponty, 2012; Pallasmaa, 2005).

براین‌اساس، برخی روابط معماری در نخستین مواجهه آشکار نیستند و تنها در جریان حرکت، تغییر موقعیت، مکث، مقایسه یا بازگشت به تجربه‌های پیشین پدیدار می‌شوند. توالی فضاها، نسبت میان بخش‌های مختلف، آستانه‌ها، تغییرات مقیاس، روابط دیداری و مسیرهای حرکت می‌توانند به‌تدریج شبکه‌ای از روابط را آشکار کنند که در مواجههٔ ایستا یا لحظهٔ نخست قابل‌دریافت نیستند.

قابلیت آشکارشدگی، از این منظر، امکان ظهور روابط معماری را فراهم می‌کند، بی‌آنکه معنای آن‌ها را از پیش تعیین کند. آنچه آشکار می‌شود، امکان ادراک برخی روابط است؛ تفسیر این روابط همچنان به فرایند تجربه و افق فهم مخاطب وابسته می‌ماند.

ازاین‌رو، آشکارشدگی نه با پنهان ماندن کامل روابط سازگار است و نه با افشای کامل و فوری آن‌ها. در وضعیت نخست، بخشی از روابطی که می‌توانستند موضوع تجربه و تفسیر قرار گیرند از دسترس مواجهه خارج می‌شوند؛ در وضعیت دوم، فرایند کشف و مشارکت تفسیری تا حدی بی موضوع می‌شود. قابلیت آشکارشدگی، بنابراین، به نحوهٔ پدیدارشدن تدریجی منطق معماری مربوط است.

۵-۲-۳. قابلیت اکتشاف

اگر فاصلهٔ تفسیری امکان شکل‌گیری رابطهٔ گشوده میان مخاطب و بنا را فراهم کند و قابلیت آشکارشدگی امکان ظهور تدریجی روابط معماری را ممکن سازد، گام بعدی به نحوهٔ فعال‌شدن این امکان در تجربه مربوط می‌شود. این نقش را «قابلیت اکتشاف» بر عهده دارد.

قابلیت اکتشاف، باتکیه‌بر همان بنیان پدیدارشناختی (Merleau-Ponty, 2012; Pallasmaa, 2005)، به امکان حرکت، تغییر

موقعیت، مکث، مشاهده، کشف تدریجی، بازگشت و شکل‌گیری مسیرهای متفاوت مواجهه با بنا اشاره دارد. تمایز آن از قابلیت آشکارشدگی ناظر بر دو فرایند کاملاً مستقل نیست؛ این دو، دو جهت تحلیلی متمایز از یک فرایند مواجههٔ بدن‌مند هستند. قابلیت آشکارشدگی به چگونگی پدیدارشدن روابط معماری مربوط است؛ قابلیت اکتشاف به امکان مشارکت مخاطب در پیمودن مسیرهایی مربوط می‌شود که از خلال آن‌ها این روابط می‌توانند تحقق ادراکی یابند.

مخاطب در این تصویر صرفاً دریافت‌کنندهٔ اطلاعات معماری نیست، بلکه در شکل‌گیری مسیر مواجهه مشارکت می‌کند. تجربهٔ معماری می‌تواند از طریق حرکت در فضا، تغییر موقعیت، مکث، مقایسه و بازگشت، روابطی را آشکار کند که در مواجهه‌ای ایستا قابل‌دریافت نیستند.

قابلیت اکتشاف به معنای پیچیده یا مبهم کردن مصنوعی معماری نیست. پیچیدگی به‌خودی‌خود ظرفیت تفسیری ایجاد نمی‌کند؛ آنچه اهمیت دارد، وجود امکان‌هایی برای مشارکت فعال مخاطب است که تجربه را از دریافتی فوری به فرایندی تدریجی بدل می‌کنند. در سوی دیگر، اکتشاف نامحدود نیز لزوماً مطلوب نیست؛ اگر مسیرهای تجربه چنان پراکنده شوند که هیچ افق مشترکی میان آن‌ها باقی نماند، اکتشاف می‌تواند به سرگردانی تفسیری بدل شود.

ازاین‌رو، قابلیت اکتشاف نیز همچون دو سازوکار دیگر، تنها در نسبت با کل نظام مواجهه معنا می‌یابد.

۵-۳. مقاومت تفسیری به‌مثابه اصل تنظیم‌کننده

در همین نقطه مسئلهٔ اصلی مدل آشکار می‌شود: فاصلهٔ تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف نمی‌توانند مستقل از یکدیگر و بدون تنظیم عمل کنند. تقویت افراطی هر یک می‌تواند کارکرد دیگری را مختل کند و نظام مواجهه را به‌سوی فروبستگی یا بی تعیینی سوق دهد. ضرورت وجود یک اصل تنظیم‌کننده از همین‌جا پدیدار می‌شود.

«مقاومت تفسیری» برای پاسخ به این ضرورت، در مدل حاضر به‌عنوان اصل تنظیم‌کنندهٔ روابط میان سه سازوکار صورت‌بندی می‌شود. این مفهوم را نباید به هیچ‌یک از منابع نظری پیش‌گفته به‌عنوان مفهومی آماده نسبت داد؛ مقاومت تفسیری استنتاجی نظری درون مدل است که از ضرورت تنظیم رابطهٔ میان امکان و محدودیت در نظام مواجهه به دست می‌آید.

این تمایز بنیادی است. مقاومت تفسیری سازوکاری مستقل در کنار فاصلهٔ تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف نیست و مرحله‌ای از فرایند فهم نیز به شمار نمی‌رود. این مفهوم چیزی به فهرست ویژگی‌های بنا نمی‌افزاید؛ بلکه نسبت میان سازوکارهای مواجهه را تنظیم می‌کند تا هیچ‌یک به حذف کارکرد دیگری نینجامد.

مقاومت تفسیری را می‌توان به طور دقیق‌تر، مقاومت ساختاری بنا در برابر تقلیل آن به یک خوانش از پیش بسته شده یا در سوی دیگر، مجموعه‌ای از خوانش‌های کاملاً بی‌قید دانست. کارکرد آن حفظ حدی از انسجام و تحدید در درون گشودگی است؛ به‌گونه‌ای که بنا نه به روایتی کاملاً تثبیت‌شده و غیر قابل بازخوانی تبدیل شود و نه به سطحی از بی تعیینی برسد که هر خوانش را بدون اتکا به روابط معماری ممکن و هم‌ارز سازد.

در این معنا، فاصلهٔ تفسیری نباید به گسست کامل بینجامد؛ آشکارشدگی نباید به افشای کامل و فوری روابط برسد؛ و اکتشاف نباید به پراکندگی مسیرهای تجربه و فقدان افق مشترک منجر شود. مقاومت تفسیری حدی برای گشودگی ایجاد می‌کند، بی‌آنکه خود به انسداد تبدیل شود.

بنابراین، مقاومت تفسیری را نباید با مقاومت بنا در برابر تغییر کالبدی، حفظ سخت‌گیرانهٔ عناصر تاریخی یا میزان محدودیت مداخلهٔ معماری یکی دانست. موضوع آن، مقاومت سازمان معماری در برابر فروکاستن مواجهه به خوانشی کاملاً بسته یا کاملاً دل‌بخواهی است.

۵-٤. گشودگی پایدار به‌مثابه کیفیت برآمده

هنگامی که فاصلهٔ تفسیری، قابلیت آشکارشدگی و قابلیت اکتشاف در نسبتی متوازن قرار گیرند و مقاومت تفسیری انسجام این روابط را حفظ کند، کیفیتی برآمده از عملکرد نظام پدید می‌آید که در این پژوهش «گشودگی پایدار» نامیده می‌شود.

گشودگی پایدار سازوکار دیگری در کنار سه سازوکار نخست نیست. این مفهوم، کیفیتی برآمده از عملکرد متوازن نظام مواجهه است. ازاین‌رو، افزودن آن به فهرست مؤلفه‌ها، منطق مدل را تغییر می‌دهد. گشودگی پایدار به وضعیتی اشاره دارد که در آن بنا در یک افق مواجهه به‌اندازه‌ای گشوده می‌ماند که امکان پرسش، کشف و خوانش تازه وجود داشته باشد و درعین‌حال به‌اندازه‌ای منسجم باقی می‌ماند که این خوانش‌ها در نسبت با سازمان معماری قابل‌پیگیری باشند.

این گشودگی با پذیرش بی‌قید هر تفسیر ممکن یکسان نیست. همان‌گونه که اکو میان گشودگی اثر و نسبی‌گرایی تفسیری تمایز می‌گذارد (Eco, 1989)، امکان خوانش‌های متعدد الزاماً به معنای هم‌ارزی همهٔ خوانش‌ها نیست. گشودگی پایدار، ازاین‌رو، در فضای میان دو وضعیت نامطلوب شکل می‌گیرد: بسته‌شدن کامل امکان بازخوانی و گشوده شدن بی‌حدی که انسجام اثر و افق مشترک فهم را از میان می‌برد.

در اینجا برآمدگی به معنای غیرقابل‌تقلیل بودن کیفیت کلی نظام به عملکرد منفرد اجزا و وابستگی آن به الگوی روابط میان آن‌هاست. گشودگی پایدار از هیچ‌یک از سازوکارها به‌تنهایی حاصل نمی‌شود و نمی‌توان آن را از جمع ساده میزان فاصله، آشکارشدگی و اکتشاف به دست آورد. آنچه اهمیت دارد، نحوهٔ سازمان‌یافتگی این روابط تحت اصل تنظیم‌کنندهٔ مقاومت تفسیری است.

۵-۵. ظرفیت تفسیری به‌مثابه برآمد زمان‌مند نظام

بر مبنای این تمایز، مفهوم اصلی پژوهش را می‌توان دقیق‌تر تعیین کرد. اگر گشودگی پایدار کیفیتی برآمده از عملکرد متوازن نظام مواجهه در یک افق مشخص باشد، «ظرفیت تفسیری» به توان استمرار امکان چنین گشودگی‌ای در مواجهه‌های متوالی و افق‌های آینده اشاره دارد.

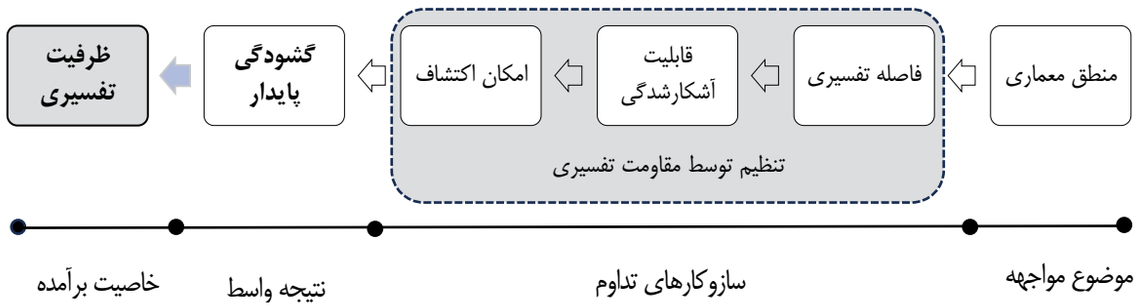
ظرفیت تفسیری، بنابراین، مؤلفه‌ای دیگر در کنار فاصلهٔ تفسیری، قابلیت آشکارشدگی، قابلیت اکتشاف و گشودگی پایدار نیست؛ کیفیتی رابطه‌ای و زمان‌مند است که از سازمان‌یافتگی و استمرار روابط میان معماری، تجربه و تفسیر پدید می‌آید. مسئلهٔ آن صرفاً این نیست که آیا یک مواجههٔ تفسیری در لحظهٔ حاضر ممکن است، بلکه این است که آیا بنا پس از مداخله و در بستر تغییرات آینده همچنان شرایط لازم برای شکل‌گیری مواجهه‌های معنادار و بازخوانی‌های تازه را حفظ می‌کند.

به بیان دیگر، گشودگی پایدار وصفی از وضعیت نظام در یک افق مواجهه است؛ ظرفیت تفسیری وصفی از توان استمرار امکان چنین وضعیت‌هایی در طول زمان. همین تفاوت، ظرفیت تفسیری را از تجربه‌ای منفرد یا از میزان گشودگی در یک‌لحظهٔ خاص متمایز می‌کند.

ظرفیت تفسیری، از این منظر، نه ویژگی‌ای ثابت در بناست و نه نتیجهٔ یک تجربهٔ منفرد. این ظرفیت به رابطهٔ میان سازمان معماری، افق‌های تفسیری و امکان استمرار شرایط مواجهه وابسته است و از همین رو، همواره زمینه‌مند و زمان‌مند باقی می‌ماند.

همان مبنای ارزش‌محوری که در بخش ۲، ارزش حفاظتی را حاصل رابطهٔ اثر با جامعه‌ای دانست که آن را به رسمیت می‌شناسد (Riegl, 1982)، در سطح ظرفیت تفسیری نیز صادق است؛ این مواجهه‌های آینده لزوماً به بازگشت یک مخاطب منفرد به بنا محدود نمی‌مانند؛ همان‌گونه که در بحث مطالعات انتقادی میراث نیز آمد، مواجهه با یک بنای تاریخی می‌تواند در افق‌های اجتماعیِ گفت‌وگوی جوامع با گذشته نیز استمرار یابد (Harrison, 2013)؛ استمراری که همچنان تابع همان سازمان‌یافتگی

رابطه‌ای است که در این پژوهش صورت‌بندی شد، نه مؤلفه‌ای مستقل و افزوده بر آن. (شکل۲)

شکل ۲. ساختار رابطه‌ای و سطوح برآمدگی در مدل ظرفیت تفسیری

Figure 2. Relational Structure and Levels of Emergence in the Model of Interpretive Capacity

۵-٦. معماری رابطه‌ای مدل

بر اساس استدلال فوق، معماری مدل را می‌توان چنین صورت‌بندی کرد:

این توالی را نباید زنجیره‌ای علّی و خطی دانست که در آن هر حلقه به‌صورت مکانیکی حلقهٔ بعد را تولید می‌کند. پیکان‌های مدل نشان‌دهندهٔ ترتیب تحلیلی و منطق وابستگی رابطه‌ای‌اند، نه علیت یک‌سویه. تجربه می‌تواند ادراک منطق معماری را تغییر دهد و تفسیر نیز می‌تواند برخی روابط معماری را برجسته، بازخوانی یا بازتعریف کند؛ بنابراین، مدل در سطح پدیداری و تفسیری دارای روابط متقابل است، هرچند برای تحلیل نظری از یک نقطهٔ آغاز و چند سطح متمایز استفاده می‌کند.

در این ساختار، منطق معماری بستر و موضوع مواجهه را فراهم می‌کند؛ فاصلهٔ تفسیری امکان رابطهٔ گشوده با این بستر را شکل می‌دهد؛ قابلیت آشکارشدگی امکان ظهور تدریجی روابط معماری را فراهم می‌کند؛ قابلیت اکتشاف امکان مشارکت فعال مخاطب در پیمودن این ظهور را ایجاد می‌کند؛ مقاومت تفسیری نسبت میان این سازوکارها را تنظیم می‌کند؛ گشودگی پایدار از تعادل حاصل میان آن‌ها برمی‌آید؛ و ظرفیت تفسیری به توان استمرار این سازمان رابطه‌ای در زمان اشاره دارد. (جدول۳)

جدول ۳. معماری سه‌سطحی مدل ظرفیت تفسیری

Table 3. The Three-Level Architecture of the Interpretive Capacity Model

سطح	مؤلفه(ها)	نوع رابطه با نظام	کارکرد
۱. بستر مواجهه	منطق معماری	نقطهٔ آغاز؛ موضوع مواجهه	فراهم‌کردن بستر روابطی که می‌توانند موضوع مواجهه و تفسیر قرار گیرند
۲. سازوکارهای مواجهه	فاصله تفسیری، قابلیت آشکارشدگی، قابلیت اکتشاف	سه سازوکار هم‌عرض	شکل‌دادن به شرایط رابطه‌ای، تدریجی و مشارکتیِ مواجهه
۳. تنظیم و برآمد	مقاومت تفسیری (اصل تنظیم‌کننده) ← گشودگی پایدار (برآمدِ نخست) ← ظرفیت تفسیری (برآمدِ نهایی)	نه سازوکاری هم‌عرض با سطح دوم؛ اصل ناظر بر آن و دو کیفیتِ برآمده از عملکرد متوازنش	جلوگیری از فروپاشی گشودگی به بی تعیینی یا انسجام به فروبستگی؛ توضیح شرایط استمرار نظام در زمان

مرز میان سطح دوم و سوم برای منطق مدل تعیین‌کننده است. مقاومت تفسیری، گشودگی پایدار و ظرفیت تفسیری را نباید پلهٔ چهارم، پنجم و ششم یک زنجیرهٔ هم‌عرض شمرد. مقاومت تفسیری نسبت میان سازوکارهای سطح دوم را تنظیم می‌کند؛

گشودگی پایدار کیفیتی است که از عملکرد متوازن این نظام در یک افق مواجهه برمی‌آید؛ و ظرفیت تفسیری کیفیتی زمان‌مند است که به استمرار امکان چنین نظامی در مواجهه‌های آینده مربوط می‌شود.

این ساختار نشان می‌دهد که مدل پیشنهادی رده‌بندی یا فهرستی از ویژگی‌های مطلوب نیست؛ رابطهٔ میان اجزا برای عملکرد آن تعیین‌کننده است. حذف یا اختلال جدی در یکی از سازوکارهای اصلی می‌تواند بر کل نظام اثر بگذارد، زیرا کیفیت هر سازوکار نه از عملکرد مستقل آن، بلکه از نسبتش با سایر اجزا حاصل می‌شود. به همین دلیل، ظرفیت تفسیری را نمی‌توان با جمع‌کردن میزان فاصله، آشکارشدگی، اکتشاف یا گشودگی محاسبه کرد. چنین رویکردی منطق رابطه‌ای مدل را از میان می‌برد و آن را به نظامی امتیازدهی تبدیل می‌کند، درحالی‌که مدل حاضر در این مرحله برای سنجش مستقیم یا تجمیع کمی مؤلفه‌ها صورت‌بندی نشده است.

پیامد اصلی این صورت‌بندی آن است که مداخلهٔ بازکاربری را نمی‌توان صرفاً بر اساس میزان حفظ یا تغییر عناصر معماری ارزیابی کرد. پرسش مهم‌تر آن است که مداخله چگونه روابط ممکن کنندهٔ مواجهه با منطق معماری را باز سازمان داده است. دو مداخله ممکن است از حیث میزان تغییر کالبدی یا حتی برخی معیارهای متعارف حفاظت مشابه به نظر برسند و بااین‌حال از نظر نحوهٔ سازمان‌دهی فاصلهٔ تفسیری، آشکارشدگی، اکتشاف و گشودگی پیامدهای متفاوتی داشته باشند. تفاوت در اینجا نه در یک شاخص منفرد، بلکه در الگوی رابطه‌ای حاصل از مداخله قرار دارد.

مدل ظرفیت تفسیری، ازاین‌رو، سطحی تحلیلی و مکمل پیشنهاد می‌کند: به‌جای پرسش صرف دربارهٔ آنچه حفظ یا تغییر کرده، می‌پرسد این تغییرات چگونه شرایط استمرار مواجهه تفسیری با منطق معماری را باز سازمان داده‌اند.

براین‌اساس، مدل نظری پژوهش از حیث مفهومی تثبیت می‌شود: ظرفیت تفسیری به‌عنوان کیفیتی رابطه‌ای و زمان‌مند تعریف شده است؛ منطق معماری به‌عنوان بستر مواجهه مشخص شده؛ سه سازوکار مواجهه از اصل تنظیم‌کننده و کیفیت‌های برآمده تفکیک شده‌اند؛ و روابط میان آن‌ها در ساختاری واحد توضیح داده شده است. گام بعدی، تبدیل این ساختار نظری به چارچوبی برای تحلیل مداخلات بازکاربری و روشن‌کردن نحوهٔ استنتاج و ارزیابی پیامدهای هر مداخله است.

این گذار در پژوهش حاضر انجام نمی‌شود، اما منطق آن را می‌توان به‌اجمال مشخص کرد: ظرفیت تفسیری متغیری نیست که مستقیماً مشاهده یا به‌صورت مجموعی عددی از مؤلفه‌ها محاسبه شود؛ آنچه در مواجهه با یک مورد واقعی قابل‌بررسی است، شواهد مربوط به نحوهٔ تحقق سه سازوکار مواجهه و الگوی روابط میان آن‌هاست. از این شواهد می‌توان دربارهٔ وضعیت تنظیم‌کنندگیِ مقاومت تفسیری، و سپس دربارهٔ کیفیت برآمدهٔ حاصل از آن، استنتاج کرد. آزمودن این مسیر استنتاجی در بناها و مداخلات واقعی، و بررسی میزان ثبات آن میان زمینه‌ها و ارزیابان مختلف، موضوع پژوهشی تجربی و مستقل خواهد بود.

٦. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر از مسئله‌ای مشخص آغاز شد: درحالی‌که ارزیابی بازکاربری تطبیقی بناهای تاریخی عمدتاً بر حفظ ارزش‌های میراثی، اصالت، تمامیت، سازگاری عملکردی و پیامدهای کالبدی و اجتماعی مداخلات متمرکز است، شرایط استمرار امکان مواجهه تفسیری با بنا کمتر به‌عنوان موضوعی مستقل موردتوجه قرار گرفته‌اند. مسئلهٔ پژوهش، ازاین‌رو، جایگزینی معیارهای موجود نبود، بلکه گشودن سطحی مکمل برای فهم پیامدهای مداخله بود: اینکه تغییر معماری چگونه می‌تواند امکان آشکارشدن، تجربه و تفسیر بنا را در گذر زمان حفظ، محدود یا دگرگون کند.

برای پاسخ به این مسئله، مفهوم «ظرفیت تفسیری» به‌عنوان کیفیتی رابطه‌ای و برآمده صورت‌بندی شد؛ نه ویژگی ذاتی و ثابت بنا، نه صرفاً محصول ذهن مفسر و نه شاخصی منفرد در کنار ارزش‌های شناخته‌شدهٔ میراث. این مفهوم به کیفیتی رابطه‌ای،

برآمده و زمان‌مند اشاره دارد که از سازمان‌یافتگی روابط میان منطق معماری، تجربهٔ مواجهه و فرایند تفسیر پدید می‌آید و به امکان استمرار شرایط مواجههٔ معنادار با بنا در مواجهه‌های آینده مربوط می‌شود.

مدل نظری پژوهش نشان داد که این کیفیت را نمی‌توان از فهرستی از ویژگی‌های مستقل بیرون کشید. منطق معماری بستر مواجهه را فراهم می‌کند؛ فاصله تفسیری امکان شکل‌گیری رابطه‌ای گشوده میان بنا و مفسر می‌سازد؛ قابلیت آشکارشدگی پدیدارشدن تدریجی روابط معماری را ممکن می‌کند؛ و قابلیت اکتشاف، مشارکت فعال مخاطب در این فرایند را امکان‌پذیر می‌سازد. این سازوکارها، در عین ارتباط متقابل، هم‌سطح و مستقل از یکدیگر نیستند. مقاومت تفسیری، به‌عنوان اصل تنظیم‌کننده، نسبت میان امکان و محدودیت را در این نظام تنظیم می‌کند و مانع از آن می‌شود که گشودگی به بی تعیینی یا انسجام به فروبستگی بینجامد. از عملکرد متوازن این نظام، «گشودگی پایدار» به‌عنوان کیفیتی برآمده شکل می‌گیرد؛ و ظرفیت تفسیری، در سطحی گسترده‌تر، به امکان استمرار این سازمان‌یافتگی در مواجهه‌های متوالی و افق‌های آینده اشاره دارد.

این صورت‌بندی تمایزی مهم میان «وجود امکان تفسیر» و «ظرفیت استمرار آن» برقرار می‌کند. بنایی ممکن است همچنان واجد عناصر تاریخی و ارزش‌های شناخته‌شده باشد، اما سازمان‌یافتگی مداخلهٔ جدید مسیرهای مواجهه را چنان محدود کند که کشف روابط معماری و شکل‌گیری خوانش‌های تازه دشوارتر شود؛ در مقابل، مداخله‌ای می‌تواند تغییرات کالبدی قابل‌توجهی ایجاد کند، بی‌آنکه شرایط امکان مواجههٔ تفسیری را به‌کلی از میان ببرد. میزان تغییر کالبدی، به‌تنهایی وضعیت ظرفیت تفسیری را تعیین نمی‌کند؛ آنچه اهمیت دارد کیفیت روابطی است که این تغییرات در نظام مواجهه پدید می‌آورند.

سهم نظری پژوهش، از این منظر، معرفی «ارزش جدید میراثی» یا ارائهٔ معیاری مستقل برای رتبه‌بندی بناها نیست؛ سهم اصلی صورت‌بندی سطحی تحلیلی و رابطه‌ای است که پیامدهای مداخلات معماری را از منظر استمرار امکان مواجهه تفسیری نیز فهم‌پذیر می‌کند. این سطح تحلیلی با مفاهیمی چون اصالت، تمامیت، ارزش فرهنگی و کیفیت تجربه رقابت نمی‌کند، بلکه نسبت آن‌ها را با مسئله‌ای متفاوت روشن می‌سازد: چگونه سازمان معماری و تجربهٔ مواجهه می‌توانند امکان استمرار تفسیر را حفظ یا محدود کنند.

ظرفیت تفسیری را، در نتیجه، نباید مفهومی کمّی، شاخصی قابل‌جمع یا متغیری پیش‌بینی‌کننده انگاشت. مدل حاضر برای اندازه‌گیری مستقیم ظرفیت تفسیری طراحی نشده و روابط میان مؤلفه‌هایش نیز روابطی علّی، خطی و قطعی نیستند؛ اعتبار مدل، در این مرحله، بر انسجام مفهومی، سازگاری درونی، شفافیت روابط و توان توضیح یک سطح مغفول از مسئلهٔ بازکاربری استوار است. سنجش تجربی، توسعهٔ پروتکل‌های تحلیلی و آزمون مدل در نمونه‌های واقعی، به پژوهش‌های بعدی واگذار می‌شود. همچنین، مبانی نظری این صورت‌بندی – هرمنوتیک فلسفی، پدیدارشناسی و نظریهٔ حفاظت– عمدتاً از سنت‌های فکری اروپایی و غربی برخاسته‌اند؛ کاربست مدل در زمینه‌های فرهنگی و سنت‌های معماری دیگر می‌تواند بازاندیشی در برخی مفروضاتش را ایجاب کند.

پژوهش حاضر را، ازاین‌حیث، باید تلاشی برای تغییر پرسش دانست، نه پاسخی نهایی به همهٔ مسائل ارزیابی بازکاربری تطبیقی. پرسش «چه میزان از بنا حفظ شده؟» همچنان ضروری است، اما در کنارش می‌توان پرسید: مداخله چه چیزی را برای مواجههٔ آینده همچنان ممکن نگه می‌دارد؟ مفهوم ظرفیت تفسیری برای پاسخ به همین پرسش صورت‌بندی شده است؛ پرسشی که در آن، معماری نه صرفاً چیزی است که باید حفظ شود، بلکه نظمی است که باید امکان مواجهه، کشف و تفسیرش نیز در گذر زمان استمرار یابد.

ارزش مدل، در این چارچوب، نه در ادعای جامعیت، بلکه در توانش برای افزودن یک تمایز تحلیلی به گفتمان بازکاربری تطبیقی است؛ تمایز میان حفظ آنچه از بنا باقی‌مانده و حفظ امکان آنچه بنا همچنان می‌تواند آشکار کند. «ظرفیت تفسیری» نامی

است برای این سطح تحلیلی؛ کیفیتی رابطه‌ای که نه در خود بنا مستقر است و نه صرفاً در ذهن مفسر، بلکه در سازمان‌یافتگی رابطهٔ میان معماری، تجربه و تفسیر و در امکان استمرار این رابطه در مواجهه‌های آینده پدیدار می‌شود.

مشارکت نویسندگان: تمامی مراحل ایده‌پردازی، روش‌شناسی، تحلیل رسمی، تحقیق و بررسی، گردآوری منابع، نگارش پیش‌نویس اولیه و بازبینی و ویرایش نهایی مقاله توسط نویسنده انجام شده است. نویسنده نسخه منتشرشده مقاله را مطالعه کرده و با آن موافقت نموده است.

تأمین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: نویسنده هیچ‌گونه تضاد منافعی را اعلام نمی‌کند. تأمین‌کنندگان مالی در طراحی مطالعه، در جمع‌آوری، تجزیه‌وتحلیل یا تفسیر داده‌ها، در نگارش مقاله یا در تصمیم‌گیری برای انتشار نتایج نقشی نداشتند.

دسترسی به داده‌ها و مواد: مطالب و مبانی نظری مورداستفاده در این پژوهش در متن مقاله و منابع معرفی‌شده در فهرست منابع قابل‌دسترسی هستند. با توجه به ماهیت نظری و مفهومی پژوهش، دادهٔ تجربی مستقلی تولید نشده است.

References منابع

Arfa, F. H., Lubelli, B., Quist, W., & Zijlstra, H. (2024). A model of the adaptive reuse process of heritage buildings: Validation on four cases in the Netherlands. Design Studies, 91-92, p. Article 101252.

Australia ICOMOS. (2013). The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. Australia ICOMOS.

Avrami, E., Mason, R., & de la Torre, M. (2019). Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions. Getty Conservation Institute.

Bullen, P., & Love, P. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings. Structural Survey, 29(5), 411-421. doi:10.1108/02630801111182439

Douglas, J. (2006). Building Adaptation (2nd ed. ed.). Routledge.

Eco, U. (1989). The Open Work. Harvard University Press.

Gadamer, H.-G. (2004). Truth and Method (2nd rev. ed. ed.). Continuum.

Harrison, R. (2013). Heritage: Critical Approaches. Routledge.

International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (1994). The Nara document on authenticity.

Jokilehto, J. (1999). A History of Architectural Conservation. Butterworth-Heinemann.

Lanz, F., & Pendlebury, J. (2022). Adaptive reuse: a critical review. The Journal of Architecture, 27(2-3), 441-462. doi:10.1080/13602365.2022.2105381

Lowenthal, D. (1985). The Past is a Foreign Country. Cambridge University Press.

Merleau-Ponty, M. (2012). Phenomenology of Perception (1st ed. ed.). Routledge.

Moneo, R. (2004). Theoretical Anxiety and Design Strategies in the Work of Eight Contemporary Architects. MIT Press.

Norberg-Schulz, C. (1980). Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture. Rizzoli.

Pallasmaa, J. (2005). The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses (2nd ed. ed.). Wiley-Academy.

Pérez-Gómez, A. (1983). Architecture and the Crisis of Modern Science. MIT Press.

Plevoets, B., & Van Cleempoel, K. (2019). Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline. Routledge.

Ricoeur, P. (1981). Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation. Cambridge University Press.

Riegl, A. (1982). The modern cult of monuments: Its character and its origin. Oppositions, 25, 21-51.

Rossi, A. (1982). The Architecture of the City. MIT Press.

Smith, L. (2006). Uses of Heritage (1st ed. ed.). Routledge.

Vafaie, F., Remøy, H., & Gruis, V. (2023). Adaptive reuse of heritage buildings; a systematic literature review of success factors. Habitat International, 142, 102926. doi:10.1016/j.habitatint.2023.102926

Vesely, D. (2004). Architecture in the Age of Divided Representation: The Question of Creativity in the Shadow of Production. MIT Press.

Zhang, Q., Ali, Z. M., & Abidin, N. Z. (2025). Sustainable adaptive reuse of historic buildings: Development of a framework from systematic review. npj Heritage Science, 13(1), p. Article 619.